

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Karmen Pähkla

TEABEHANKEGA KOGUTUD TÕENDID KRIMINAALMENETLUSES
Magistritöö

Juhendajad
LL.M Madis Ernits
Mag.Iur Martin Purre

Tartu 2017

SISSEJUHATUS	3
1. Teabehanke õiguslikud alused ja kogutud teabe esitamine tõendina.....	7
1.1 Teabehanke mõiste.....	7
1.2 Teabehanke eristamine süüteomenetlusest	11
1.3 Teabehanke eristamine korrakaitsemenetlusest.....	14
1.4 Teabehanke liigid.....	18
1.4.1 Kaitsepolitsei poolt teostatav teabehange	18
1.4.2 Teabeameti poolt teostatav teabehange	21
1.5 Tõendina esitamise otsustamine KrMS § 63 lg 1 ¹ alusel.....	22
1.5.1 Teabehankega kogutud tõendi liik	22
1.5.2 Teabehankega kogutud teabe tõendina esitamise otsustamine	26
1.6 Riigisaladusega kaitstud teabe tõendina kasutamise erisused	33
2. Teabehankega kogutud tõendite kasutamise praktika teistes riikides.....	40
2.1 Madalmaade Kuningriik	40
2.2 Sloveenia Vabariik.....	45
2.3 Ameerika Ühendriigid	46
3. Teabehankega kogutud tõendi kasutamise kooskõla kriminaalmenetluse printsipiidega.....	48
3.1 Legaliteediprintsiip	48
3.2 Õiguse ausale kohtumenetlusele.....	53
3.2.1 Õiguse ausale kohtumenetlusele EIÕK art 6 tähenduses.....	53
3.2.2 EIÕK art 6 rikkumiste tuvastamine EIK praktika kohaselt	55
3.2.3 EIÕK art 6 riive teabehankega kogutud tõendite kasutamisel.....	61
KOKKUVÕTE	66
INFORMATION COLLECTED BY THE SECURITY AUTHORITIES AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS	70
LÜHENDID	74
KASUTATUD KIRJANDUS	75
KASUTATUD NORMATIIVMATERJAL	76
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	77
MUUD KASUTATUD ALLIKAD	79

SISSEJUHATUS

6. juunil 2012 vastuvõetud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadusega¹ lisati kriminaalmenetluse seadustikku² (edaspidi KrMS) § 63 lg 1¹, mille kohaselt julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teabe tõendina esitamise kriminaalmenetluses otsustab riigi peaprokurör, arvestades KrMS § 126¹ lõikes 2 ja § 126⁷ lõikes 2 nimetatud piiranguid.

Tegemist on sättega, millega loodi selgelt võimalus julgeolekuasutuste, st Kaitsepolitsei ja Teabeametite poolt haldusmenetluse käigus varjatult kogutud teabe kasutamiseks tõendina kriminaalmenetluses ning seega ka isiku süüdimõistmiseks. Kuigi Riigikohus on märkinud, et teise eesmärgiga läbiviidud menetluses saadud andmete kasutamine tõendina on põhimõtteliselt lubatav³, siis arvestades, et julgeolekuasutuste volitused isikute kohta varjatult teabe kogumiseks on vähemalt sama laiad, kui kriminaalmenetluse raames tehtavate jälitustoimingute puhul, kuid toimingute eesmärk, nende tegemise õiguslik alus ja menetlusgarantiid hoopis teised, ei tohiks küsimusse, millal ja kuidas on teabehankega kogutud teave kriminaalmenetluses tõendina kasutatav, suhtuda kergekäeliselt. Nii ajaloolisest kogemusest kui ka kirjandusest on võimalik leida näiteid, mil isikute kohta varjatud teabe kogumisel ei ole selget piiri ning saadavat teavet võib valimatult kasutada karistusvõimu teostamisel. Selline mudel ei sobitu aga kuidagi meie demokraatliku õigusriigi ideega.

Teiselt poolt on kaalukausil aga julgeoleku tagamine, kuna ilma turvalise julgeolekukeskkonnata ei ole ka ülejäänud põhiõiguste teostamine võimalik. Riigi julgeoleku tagamise eesmärgil tegutsevad julgeolekuasutused haldusmenetluses, ent põhiseaduse preambuli kohast sisemise rahu tagamise eesmärki kannab ka karistusvõimu teostamine, mille üheks ülesandeks on aidata kaasa ühiskonnaliikmete

¹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus.- RT I, 29.06.2012, 2.

² Kriminaalmenetluse seadustik.- RT I 2003, 27, 166... RT I, 31.12.2016, 46.

³ RKKKo 10.03.2011, 3-1-1-116-10, p 8.

õiguskuulekale käitumisele ehk positiivne üldpreventsioon.⁴ Julgeolekuasutuste ja karistusvõimu lähendamist ning nende seotuse suurendamist soosib seega nii vajadus tagada riigis turvaline julgeolekukeskkond, kui ka avalikkuse huvi raskete kuritegude menetlemise vastu.

Ometigi on avalikku diskussiooni KrMS § 63 lg 1¹ tähenduse ning selle võimalike mõjude kohta olnud hämmastavalt vähe. Eesti õiguskirjanduses võttis sellel teemal esimest korda pikemalt sõna Kaitsepolitseiameti peadirektori asetäitja Erik Heldna, kes märkis 2016. a Juridicas, et teabehankega kogutud teabe kasutamine kriminaalmenetluses on lääneriikides üldiselt levinud.⁵ Teiseks suureks sündmuseks oli 10. aprillil 2017 tehtud Riigikohtu lahend Khalilovi ja Manko asjas⁶ ning Eerik Kergandbergi sellele kirjutatud eriarvamus.⁷

Nimetatud asjas jättis Riigikohus jõusse ringkonnakohtu otsuse, milles Khalilov ja Manko mõisteti süüdi KarS § 237³ lg 1 alusel selles, et nad kogusid ja tegid kolmandale isikule kättesaadavaks raja ja lennubroneeringu (üksnes Khalilovi puhul) teades, et see isik võib neid vahendeid kasutada selleks, et minna Süüria Araabia Vabariiki ja liituda seal terroristliku ühendusega, mille tegevus on suunatud rahvusvahelise julgeoleku vastase, isikuvastaste, Süüria Araabia Vabariigi vastu suunatud kuritegude ning erinevate üldohtlike kuritegude toimepanemisele ja nende kuritegude toimepanemisega ähvardamisele eesmärgiga häirida Süüria Araabia Vabariigi poliitilist, majanduslikku ja ühiskondlikku korraldust ning tõsiselt häirida elanikkonda.⁸

Tegemist on esimese avaliku lahendiga, kus arutati KrMS § 63 lg 1¹ kohaldamise üle ning milles tehtud otsus tugines suures osas teabehankega kogutud tõenditel. Iseenesest on teabehankega kogutud teavet tõendina kasutatud ka teistes kriminaalasjades. Sellised juhtumid on olnud pigem erandlikud, kuid KrMS § 63 lg 1¹

⁴ R. Narits, Schneider. PõhiSK preambul/ p 14. - E.-J. Truuväli, et al (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj. Veebiväljaanne. Tartu Ülikool 2012; J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010, lk 45, märge 59.

⁵ E. Heldna. Julgeolekuasutuste kogutud informatsiooni kasutamine kriminaalmenetluses ja jagamine uurimisasutustega. Juridica X/2016, lk 726.

⁶ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16.

⁷ Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16 kohta.

⁸ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16.

kohaselt on teabehankega kogutud teavet kasutatud mitmetes kokkuleppemenetluse korras kohtusse saadetud kriminaalasjades. Nimetatud kriminaalasu on arutatud vastavalt KrMS § 12 lg 1 p-le 1, so riigisaladuse, ärisaladuse või salastatud välisteabe kaitse eesmärgil, kinnistel istungitel.⁹

Autori eesmärgiks käesoleva tööga on uurida, mida kujutab endast julgeolekuasutuste poolt julgeolekuasutuste seaduse¹⁰ (edaspidi JAS) §-de 25 ja 26 alusel teabe kogumine, kuidas toimub kogutud teabe kasutamine kriminaalmenetluses tõendina ning kuidas on selliste tõendite kasutamine kooskõlas kriminaalmenetluse põhimõtetega. Käesoleva uurimuse hüpotees on, et teabehankega kogutud tõendite kasutamine riivab küll õigust võistlevale menetlusele, kuid süüdistatava menetlusgarantiid on siiski piisavalt tagatud, mistõttu ei ole selle puhul tegemist ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumisega. Sellest tulenevalt on töö uurimisküsimuseks, kas teabehankega kogutud tõendite kasutamine on kooskõlas kriminaalmenetluse põhimõtetega, sh legaliteedi põhimõtte ja ausa kohtumenetluse põhimõttega.

Esmalt selgitab autor, mida mõista teabehankega kogutud tõendite näol, mida teabehange endast üldse kujutab, millal seda teostada tohib ning kuidas toimub teabehankega kogutud tõendite kasutamine kohtumenetluses. See on vajalik, et hiljem tuvastada, mis on võimalikud probleemid selle menetluse juures ning kuidas neid probleeme tasakaalustatud on. Teabehanke menetluse ja selle käigus kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina kasutamise korra uurimiseks on aluseks võetud kehtiv õigus, mida süstemaatiliselt tõlgendada õiguskirjanduse ning Khalilovi ja Manko lahendi ning siseriikliku kohtupraktika abil sarnastes asjades, kuivõrd konkreetselt KrMS § 63 lg 1¹ kohta käivat avalikku kohtupraktikat ei ole.

Teiseks uurib autor, kuidas toimub julgeolekuasutuste poolt kogutud teabe tõendina kasutamine teiste riikide kriminaalmenetluses. Eelkõige on püüab autor selgitada, mida teised riigid on enda regulatsiooni puhul praktikas ja õiguskirjanduses probleemseks pidanud, et võimaluse korral ka Eesti regulatsiooni läbi nende probleemide hinnata.

⁹ Prokuratuuri 28.02.2017 nr RP-6-8/17/70-(1) vastus autori selgitustaotlusele. (Autori valduses.)

¹⁰ Julgeolekuasutuste seadus.- RT I 2001, 7, 17...RT I, 17.12.2015, 39.

Viimaks käsitleb autor asjakohaseid kriminaalmenetluse põhimõtteid ning kehtiva regulatsiooni kooskõla nende põhimõtetega. Esmalt selgitab autor, kuidas mõjutab legaliteedi põhimõte teabehankega kogutud tõendite kasutamist. Teiseks käsitleb autor teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamise regulatsiooni kooskõla ausa kohtumenetluse põhimõttega, kuna see on nii süüdistatava vaatepunktist üks olulisemaid küsimusi, aga tarvilik ka õiguskorra vastavusele Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist ¹¹ (edaspidi EIÕK) tulenevale kriminaalmenetluses kohalduvatele inimõiguste standardile. Ausa kohtumenetluse põhimõte on iseenesest väga lai mõiste ning selle rikkumise tuvastamine vajab kaalumist, mistõttu sõltub kriminaalmenetluse kooskõla ausa kohtumenetluse põhimõttega palju ka konkreetsest olukorrast. Autori eesmärgiks on eelnevate peatükkide põhjal leida kehtivas regulatsioonis üles võimalikud probleemsed kohad ning hinnata neid läbi Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast tulenevate kriteeriumite, et selgitada, kas teabehankega kogutud tõendite kasutamisel võiks potentsiaalselt toimuda EIÕK art 6 rikkumine.

¹¹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2000, 11, 57.

1. Teabehanke õiguslikud alused ja kogutud teabe esitamine tõendina

1.1 Teabehanke mõiste

1. märtsil 2001 jõustunud julgeolekuasutuste seadus, mis kõige üldisemalt julgeolekuasutuste ülesandeid reguleerib, ei sätesta teabehanke definitsiooni ega sisalda otsesõnu selle mõistet. Küll aga nähtub JAS-ist selgelt teabe kogumise olulisus julgeolekuasutuste töös. Julgeolekuasutuste tegevuse eesmärki reguleeriva sätte JAS § 2 lg 2 kohaselt on julgeolekuasutuste tegevuse eesmärk tagada riigi julgeolek põhiseadusliku korra püsimisega mittesõjaliste ennetavate vahendite kasutamise abil ning julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine. Nimetatud sätte järgi on teabe kogumine julgeoleku tagamiseks, julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks üheks peamiseks julgeolekuasutuste ülesandeks. JAS § 3 lg 1 kohaselt koguvad ja töötlevad julgeolekuasutused teavet, sealhulgas isikuandmeid, kui see on vajalik nende ülesannete täitmiseks. Ka on märgitud JAS-i seletuskirjas, et riigi julgeoleku tagamiseks vajaliku teabe kogumine on aluseks valitsusasutuse julgeolekuasutusena määratlemiseks.¹²

Kuni 1. jaanuarini 2009 kehtinud JAS-i redaktsioonis¹³ oli otsesõnu kasutatud ka teabehanke mõistet, sätestades § 9 lg-s 2, et Vabariigi Valitsus kehtestab korraldusega iga aasta kohta riigi teabehanke eelistuskava, milles sätestatakse julgeolekuasutustele esitatavad ülesanded ja kogutava teabe kava vastavalt selle olulisusele. Kehtivas redaktsioonis on mõiste säilinud kujul “julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kava”. Julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kava eesmärk on anda julgeolekuasutustele teada, mis liiki teavet on julgeoleku tagamiseks ning julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks vaja koguda ning on julgeolekuasutuste teabehankealase töö aluseks.¹⁴

¹² Julgeolekuasutuste seaduse seletuskiri 359 SE I, lk 9.

¹³ Julgeolekuasutuste seadus.- RT I 2001, 7, 17...RT I 2008, 3, 21.

¹⁴ Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni ülevaade erikomisjoni tegevusest perioodil 11.05.2015 – 13.06.2016, lk 8. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/03/%C3%9Clevaade-erikomisjoni-tegevusest-perioodil-11.05.2015-13.06.2016.pdf> (01.05.2017).

Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra¹⁵ § 7 lg 9 p 5 kohaselt on riigi julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kava salajase tasemega riigisaladus. Otseselt teabehanke mõistet kasutab ka riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus¹⁶ (edaspidi RSVS) § 38 lg 2.

Õiguskirjanduses puudub seni ühtne seisukoht, mida täpselt hõlmab “teabehanke” mõiste ning kohati on “teabehanke” all silmas peetud täiesti erinevaid asju. Näiteks kirjutab Eerik Heldna, et “teabehange” hõlmab riigi julgeoleku seisukohast kõige ohtlikumate kuriteoliikide ennetamist veel enne kuriteo ettevalmistamise staadiumisse jõudmist, vastandades teabehanget luurele.¹⁷ Vastanduvalt on “teabehanke” mõistega tähistatud luuret ja vastuluuret, välistades seejuures “teabehanke” mõistest täielikult teabe kogumise kuritegude tõkestamise eesmärgil.¹⁸

Kuivõrd JAS § 9 lg-s 2 nimetatud julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kavaga suunatakse ka Teabeameti tööd, kelle ülesandeks JAS § 7 kohaselt ei ole kuritegude tõkestamine, on autori hinnangul mõistlik hõlmata “teabehanke” mõistega kogu julgeolekuasutuste poolt julgeoleku tagamise eesmärgil teabe kogumine, mis toimub JAS alusel. Julgeolekuasutuste tegevust JAS alusel teabe varjatud kogumisel on teabehankeks lugenud ka Riigikohus.¹⁹ Seega võib “teabehanke” mõistega tähistada teabe kogumist julgeolekuasutuste seaduse alusel riigi julgeoleku tagamiseks ja põhiseadusliku korra kaitseks ning julgeolekupoliitika kujundamiseks ehk julgeolekuasutuste tegevust nii kuritegude tõkestamisel (JAS § 6 p-d 1, 2¹-3), vastuluure käigus (JAS § 6 lg 2, § 7 lg 1 p 2 ja 3) kui ka luures (JAS § 7 lg 1). Kuna teabehanke mõiste üheks elemendiks on asjaolu, et teabe kogumine toimub JAS alusel, on sellisel viisil kogutud informatsiooni puhul tegemist teabega, mis võib olla kriminaalmenetluses tõendiks KrMS § 63 lg 1¹ tähenduses.

¹⁵ Vabariigi Valitsuse 20.12.2007. a määrus nr 262 Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord.- RT I 2007, 73, 449... RT I, 22.11.2016, 14.

¹⁶ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. - RT I 2007, 16, 77... RT I, 04.11.2016, 4.

¹⁷ E. Heldna. *op. cit* lk 719.

¹⁸ A. Lott. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Kohtupraktika analüüs. 2015 Tartu, lk 8.

¹⁹ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 24.

Seejuures on võimalusi, kuidas julgeolekuasutused teavet koguda saavad mitmeid. JAS § 24 lg 1 kohaselt toimub teabe, sealhulgas isikuandmete kogumine julgeolekuasutuse ülesannete täitmiseks vahetult julgeolekuasutuse või selleks volitatud asutuse või koostööle kaasatud isiku poolt. Ka ei ole välistatud julgeolekuasutuste koostöö teiste riikide vastavate asutustega ning teabe vahetamine välislepingute alusel. Seega on julgeolekuasutuste poolt vahetult teabe kogumine JAS §-des 25 ja 26 nimetatud volituste alusel vaid üks võimalikest teabe kogumise viisidest. Kuna käesoleva töö raames uurib autor üksnes julgeolekuasutuste poolt vahetult kogutud teabe kasutamist tõendina, on mõistega “teabehange” käesolevas töös hõlmatud üksnes julgeolekuasutuste poolt JAS §-des 25 ja § 26 nimetatud volituste alusel tehtavad toimingud teabe kogumiseks.

Seejuures võib teabehange JAS §-des 25 ja § 26 alusel hõlmata nii avalikult kättesaadava informatsiooni kogumist, kui ka näiteks varjatud jälgimise teel andmesubjekti kohta informatsiooni kogumist. Enamasti paistab kogu julgeolekuasutuste tegevus väljaspool asutust olevatele isikutele varjatuna, sest ka näiteks avalikest andmekogudest isiku kohta informatsiooni hankimisel ei pruugi isik või andmekogu haldaja teadlik olla, et informatsiooni üldse kogutakse või kes seda ja millisel eesmärgil teeb, mistõttu saab JAS §-i 28 arvestades varjatud teabe kogumiseks ehk teabehankeks lugeda kõiki toiminguid, mis on tehtud JAS §-des 25 ja 26 nimetatud volituste alusel, st piirates isiku õigust sõnumi saladusele või kodu, perekonna- või eraelu puutumatussele.

Teabehange on sarnane KrMS § 126¹ alusel tehtava jälitustoiminguga ehk isikuandmete töötlemisega seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest. Nimelt ei täpsusta KrMS § 126¹ otsesõnu, et jälitustoiminguid tehakse vaid kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud ülesande täitmiseks. Ka Riigikohus ei ole oma seisukohas sidunud jälitustoimingu mõistet kriminaalmenetluslike või korrakaitseliste eesmärkidega, märkides, et jälitustoimingud on osa jälitustegevusest ning jälitustoimingutega kogutakse ja töödeldakse salaja või varjatult isikuandmeid, mille käigus sekkutakse jälitatava, aga

sageli paratamatult ka kolmandate isikute, põhiseaduslikult kaitstavate õiguste sfääri.²⁰

KrMS näeb aga ette konkreetsete jälitustoimingute loetelu *numerus clausus*'e KrMS §-s 126³, mille kohaselt toimingute tegemiseks vajalik õiguslik alus on samuti KrMS-is. Kehtiva KrMS kohaselt on lubatud teha järgmisi jälitustoiminguid: isiku, asja või paikkonna varjatud jälgimine, võrdlusmaterjali varjatud kogumine ja esmauuringute tegemine, asja varjatud läbivaatus ja asendamine (KrMS § 126⁵), postisaadetise varjatud läbivaatus (KrMS § 126⁶), teabe salajane pealtkuulamine ja -vaatamine (KrMS § 126⁷), kuriteo matkimine (KrMS § 126⁸) ning politseiagendi kasutamine (KrMS § 126⁹).²¹ Kuna teabehanke puhul tuleneb teabe kogumise õiguslik alus JAS-ist, mitte KrMS-ist, ning teabe kogumisel ei ole julgeolekuasutused seotud KrMS-is sisalduva jälitustoimingute loeteluga, ei ole jälitustoimingu mõiste kasutamine teabehanke korras tehtavatele toimingutele sobiv. Lisaks ei ole JAS-ile viidatud ka KrMS § 126² lg-s 10, mis näeb ette seadused, mille kohaselt on võimalik jälitustoiminguid teha KrMS-is sätestamata alusel.²²

Riigikohus on siiski nentunud, et JAS alusel julgeolekuasutuste poolt varjatult teabe kogumist võib põhimõtteliselt lugeda jälitustegevuseks.²³ Seega kasutab autor jälitustoimingu mõistet üksnes KrMS ptk.-s 3¹ loetletud toimingute kohta ning jälitustegevuse mõistet kui üldmõistet, mis hõlmab nii jälitustoimingute tegemise kui ka teabehanke.²⁴

²⁰ RKHKo 26.03.2009, 3-1-1-5-09, p 10.

²¹ RKPSJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13, p 39.

²² RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 21.

²³ RKPSJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13, p 36.

²⁴ Jälitustegevust laias tähenduses, paigutades sinna alla ka teabehanke, on kasutanud ka Saale Laos ja Alexander Lott. Vt: S. Laos. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. Akadeemia 2008/11, lk 2406; A. Lott. *op. cit.*, lk 5.

1.2 Teabehanke eristamine süüteomenetlusest

Jälitustegevuse põhiliseks iseloomulikuks tunnuseks võib pidada teabe varjatud töötlemist andmesubjekti eest ehk üldisemalt öeldes salajasust. Salajase tegevuse puhul kasutatakse pettust, mis seisneb selles, et subjekt, kelle kohta andmeid kogutakse, pole üldjuhul teadlik teabe koguja eesmärgist ega identiteedist.²⁵ Kuna jälitustegevuse läbiviija ja jälitatava isiku kommunikatsioon selles protsessis on piiratud, on isiku võimalus teabe kogumise ja töötlemise protsessi teadlikult mõjutada praktiliselt välistatud, mistõttu on erialakirjanduses leitud ka, et isik, kelle suhtes jälitustegevust läbi viiakse, on sisuliselt jälitustegevuse objekti staatuses, mistõttu on tegemist põhiõigusi riivava toiminguga.²⁶ Kuigi salajasust ning piiratud kommunikatsiooni saab pidada erinevate jälitustegevuse liikide ühisosaks, on riigi poolt teostatavat jälitustegevust võimalik liigitada lähtuvalt selle eesmärgist. Tehtava toiminguga eesmärgi kaudu on võimalik eristada süüteomenetluses tehtavaid jälitustoiminguid ja teabehanget.

Süüteomenetluses tehtavate ehk kriminaalmenetluslike jälitustoimingute õiguslik alus tuleneb KrMS-ist. KrMS alusel toimuva jälitustegevuse puhul näeb seadus ette eesmärgid, mille täitmiseks jälitustoimingute tegemine lubatud on. Nendeks eesmärkideks on KrMS § 126² lg 1 kohaselt tagaotsitavaks kuulutamise määruse täitmine; vajadus koguda teavet konfiskeerimismenetluses ning vajadus koguda kriminaalmenetluses teavet kuriteo kohta. Seejuures ei ole jälitustoimingute tegemine lubatud kõikide kuritegude, vaid üksnes § 126² lg-s 2 nimetatud raskemate kuritegude puhul. Õiguskirjanduses on leitud, et kuna kriminaalmenetlusliku jälitustoimingu eesmärk on üldiselt karistamine, on kriminaalmenetluslikud jälitustoimingud oma põhiolemuselt repressiivsed.²⁷

²⁵U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk 105.

²⁶E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. *Juridica* IX/2000, lk 609.

²⁷A. Lott. *op. cit.*, lk 5; K. Jaanimägi. Politsei sisemise rahu tagajana. *Juridica* VII/2004, lk 459.

Karistamise eesmärk nähtub selgelt vajadusest koguda kriminaalmenetluses teavet kuriteo kohta (KrMS § 126² lg 1 p 4). Kriminaalmenetluse eesmärk iseenesest ei ole isikut süüdi mõista, sest kriminaalmenetluse tulemusena võib selguda ka näiteks, et kahtlustatav ei ole kuritegu tegelikult toime pannud või on kuritegu aegunud, vaid jõuda õigusrahuni mingis materiaaõigusliku õigussuhte küsimuses.²⁸ Samas omab kuriteo toimumise ja süü väljaselgitamise järel kurjategija sanktsioneerimine kogu menetluse suhtes sedavõrd olulist tähendust, et jälitustoimingule, kui kriminaalmenetluslikule toimingule võib siiski omistada karistusliku eesmärgi. Samamoodi on sanktsioneerimise eesmärk omistatav tagaotsitavaks kuulutamise määruse täitmise eesmärgil jälitustoimingute tegemisele (KrMS § 126² lg 1 p 2). Kuna tegemist on kriminaalmenetlust tagava vahendiga ehk sunnivahendi kohaldamisega süüaluse ilmutamiseks, on see suunatud kriminaalmenetluse edukale läbiviimisele ning seetõttu suurel määral ka kurjategija karistamisele.

Kolmas alus süüteomenetluses jälitustoimingu tegemiseks on KrMS § 126² lg 1 p 3 kohaselt vajadus koguda teavet konfiskeerimismenetluses. Kuna konfiskeerimismenetluses kohaldatakse süüteoga omandatud vara konfiskeerimist mõjutusvahendina, on tegemist selgelt sanktsioneerimise eesmärgil tehtava toiminguga, mis samuti on oma olemuselt repressiivne.

Teabehanke puhul on teabe kogumine suunatud põhiseadusliku korra kaitsele ning õiguslik alus selle läbiviimiseks tuleneb JAS-ist. Erinevalt kriminaalmenetlustlikest jälitustoimingutest, on teabehankel eelkõige preventiivne iseloom, kuivõrd teabe kogumine on suunatud tuleviku sündmuste prognoosimisele ning kuritegevuse ennetamisele, mille eelduseks on samuti, et kuritegu ei ole veel toime pandud. JAS 4. peatükk, milles on sätestatud julgeolekuasutuste volitused, näeb ette tingimused, mille korral on õigustatud teabehange. JAS § 25 lg 2 kohaselt võib julgeolekuasutus oma pädevuse piires kuriteo tõkestamiseks piirata isiku õigust sõnumi saladusele, kui on olemas piisavad andmed ettevalmistatava või toimepandava kuriteo kohta. JAS § 26

²⁸ E. Kergandberg. KrMSK § 1/ p 3.- P. Pikamäe, E. Kergandberg (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud vlj. Tallinn: Juura 2012.

lg 2 kohaselt võib julgeolekuasutuse ametnik oma pädevuse piires kuriteo tõkestamiseks siseneda isiku ruumi, hoonesse, piirdega alale, sõidukisse või arvutisüsteemi ilma isiku nõusolekuta ja neid läbi otsida julgeolekuasutuse juhi korraldusel riigi julgeoleku tagamiseks või kui on olemas piisavad andmed ettevalmistatava või toimepandava kuriteo kohta ning kui andmete kogumine on vajalik kuriteo tõkestamiseks. Mõlemas sättes on teabe kogumine lubatud üksnes juhul, kui see on suunatud kuriteo tõkestamisele. JAS § 26 lg 3 p-des 1-4 ja 6 nimetatud viisidel teabehanke teostamisel ei ole kuriteo tõkestamise eesmärki volituse kasutamisenä eraldi nimetatud, kuid ka nende toimingute tegemisel tuleb silmas pidada, et toimingute tegemine oleks kooskõlas JAS § 2 lg-s 1 nimetatud julgeolekuasutuste tegevuse eesmärkidega.

Tallinna Ringkonnakohus on märkinud, et KAPO võib koguda ja töödelda isikuandmeid ilma andmesubjekti nõusolekuta, kui on põhjendatud kahtlus, et käsitletavast tegevusest lähtub oht riigi põhiseadusliku korra püsimisele või territoriaalse terviklikkuse säilimisele. Tegemist ei saa olla tõsikindla teadmisega ähvardavast ohust, vaid prognoosiga, mis tugineb kindlaks tehtud faktilistele asjaoludele. Kuna KAPO ülesanne on võtta ennetavaid meetmeid, ei saa sellisel juhul rääkida KarS 15. peatükis sätestatud kuriteokoosseisude elementide tuvastamisest. Ilmne on, et KAPO-l peab olema laialdane õigus isikuandmete kogumiseks, kuna vastasel korral poleks ennetava tegevuse läbiviimine võimalik. Kui isikuandmete kogumisega alustatakse alles kuriteo tunnuste ilmnemisel, oleks võimatu kuritegu ennetada.²⁹ Seega on teabehankel põhiseaduslikku korda ohustava kuriteo toimepanemist ennetav eesmärk ning seega preventiivne, mitte sanktsioneeriv iseloom.

KrMS § 211 kohaselt on kohtuelse menetluse eesmärk koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused. Selle käigus selgitatakse välja, kui tõenäoline on see, et kuriteo asjaolusid on võimalik kohtus tõendada ning luuakse alus süüdistusakti

²⁹ TlnRKO 16.06.2015, 3-12-983, p 10.

koostamisele.³⁰ Analoogset sätet ei ole JAS-is. Seetõttu ei saa teabehanke eesmärk olla tõendusteabe kogumine kriminaalmenetluseks, isegi kui KrMS § 63 lg 1¹ annab võimaluse selliselt kogutud teabe kasutamiseks tõendina.

Seega saab teabehanget eristada süüteomenetluses tehtavatest jälitustoimingutest selle õigusliku aluse ning vastavalt repressiivse või preventiivse või teabeteenistusliku iseloomu järgi. Eristamine on oluline eelkõige Kaitsepolitsei ameti puhul, kuna KrMS § 31 kohaselt on Kaitsepolitsei amet muuhulgas oma pädevuse piires uurimisasutus, ning JAS § 6 p-st 4 tuleneb, et Kaitsepolitsei ameti ülesandeks on seadusega ettenähtud juhtudel kuritegude kohtueelne uurimine, mistõttu võib Kaitsepolitsei amet jälitustegevusega tegeleda nii süüteomenetluses tehtavate jälitustoimingute kui ka teabehanke korras.

1.3 Teabehanke eristamine korrakaitsemenetlusest

Korrakaitseseadus³¹ (edaspidi KorS) § 2 lg 1 annab korrakaitse mõiste, milleks on avalikku korda ähvardava ohu ennetamine, ohukahtluse korral ohu väljaselgitamine, ohu tõrjumine ja avaliku korra rikkumise kõrvaldamine. Korrakaitseõiguse tuuma moodustavad seega eelkõige mõisted “avalik kord” ja “oht”. Eesti õiguses kasutatakse korrakaitse ja ohutõrje mõistet sageli samatähenduslikult, ent samas on õiguskirjanduses eristatud ka ohutõrjet, kui igasugust riigi toetavat, suunavat, ettevaatavat ja preventiivset riigi tegevust, mis tagab riigi sisemist julgeolekut ja avalikku korda ning korrakaitseõigust, kui avaliku korra kaitset reguleerivat õigust.³² Igaljuhul on korrakaitse puhul tegemist riigi preventiivse tegevusega, mille eesmärk on süütegude ennetamine ning veel lõpetamata süüteo tõkestamine.³³ Oma preventiivse iseloomu ning ohutõrje mudeli kasutamise poolest on korrakaitse sarnane

³⁰ E. Kergandberg. M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 258.

³¹ Korrakaitseseadus.- RT I, 22.03.2011, 4... RT I, 02.12.2016, 6.

³² J. Jäätma. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu Ülikooli kirjastus 2015, lk 17.

³³ Korrakaitseseaduse eelnõu seletuskiri SE 49, lk 11

Julgeolekuasutuste poolt põhiseadusliku korra kaitseks teostatava teabehankega, mis on samuti suunatud põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude väljaselgitamisele nende ennetamise eesmärgil.

Korrakaitseseadus ei näe otsesõnu ette jälitustoimingut korrakaitsemeetmena.³⁴ Samas võimaldab KorS § 35 lg 1 korrakaitseorganil töödelda isikuandmeid, tehes päringu mobiiltelefonivõrgus kasutatavate terminalseadmete asukoha tuvastamist reaajas võimaldavate andmete saamiseks isiku kohta, kelle puhul see on vajalik kõrgendatud ohu väljaselgitamiseks või tõrjumiseks. Seletuskirja kohaselt on elektroonilise side seaduse § 111¹ lõigetes 2 ja 3 nimetatud andmed oma loomult tundlikud ja isiku privaatsusõiguse immanentseks osaks, mistõttu peab nende teatavaks tegemine korrakaitseorganile väljaspool süüteomenetlust olema hoolikalt kaalutletud ja piisavalt põhjendatud.³⁵ Nimetatud meetet võib tundlike isikuandmete varjatud töötlemise tõttu pidada sarnaseks jälitustegevusele.

Teiseks avaliku korra kaitseks tehtavast jälitustegevuse liigiks on õiguskirjanduses peetud KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel tehtavaid jälitustoiminguid.³⁶ Nimetatud säte võimaldab teha jälitustoiminguid, kui esineb vajadus koguda teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil. Jälitustoimingu tegemise võimalus veel toime panemata kuriteo suhtes lisati kriminaalmenetluse seadustikku 1. jaanuaril 2013. Enne seda reguleeris sarnast kriminaalmenetluse välist teabe salajast kogumist jälitustegevuse seadus.³⁷ KrMS § 126² lg 1 p 1 kohaselt kogutakse küll andmeid võimaliku kuriteo kohta, kuid erisus ülejäänud sama lõike punktidest seisneb selles, et jälitustoiminguid võib teha ka tõkestamise eesmärgil. KrMS seletuskirja kohaselt ei pea KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel jälitustoimingu tegemiseks kriminaalmenetlus veel alustatud olema, vaid jälitusasutustel on kuriteo ettevalmistamise kohta teabe saamisel võimalus, kas kriminaalmenetlust alustada või

³⁴ M. Laaring. Eesti korrakaitseõigus ohuennetusõigusena. Doktoritöö. Tartu Ülikooli kirjastus 2015, lk 112.

³⁵ Korrakaitseseaduse muutmise ja rakendamise seaduse eelnõu seletuskiri SE 424, lk 13.

³⁶ Vt nt M. Laaring. *op. cit.*, lk 115; A. Lott *op. cit.*, lk 7.

³⁷ RKKKm 16.12.2014, 3-1-1-68-14, p 18.1.

rakendada korrakaitselisi meetmeid ohu väljaselgitamiseks ja tõrjumiseks.³⁸ Seega omavad KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel tehtavad jälitustoimingud põhimõtteliselt ka korrakaitselist eesmärki. Kuivõrd ka KrMS-i alusel on võimalik tõkestamise eesmärgil jälitustoimingute tegemine, on oluline märkida, et preventiivset iseloomu ei saa lugeda ainsaks kriteeriumiks, mille kaudu teabehanget ning jälitustoiminguid eristada.

Võimalikeks eristamise kriteeriumiteks sobiksid lisaks ohu abstraktsus ning kaitseobjekt. KrMS § 126³ lg 3 kohaselt on tõkestamise eesmärgil jälitustoimingute tegemine võimalik, kui on põhjendatult alust arvata, et isik paneb toime kuriteo. JAS alusel võib aga riigi ja põhiseaduse kaitsmiseks koguda kõikvõimalikku teavet, millest kõik ei peagi viitama konkreetsele kuriteole.³⁹ Veel enam, JAS § 2 lg 1 kohaselt võib teabehange toimuda ka julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks vajaliku teabe kogumiseks. Seega sarnaselt korrakaitseõigusele ja KrMS § 126² lg 1 p-le 1 on ka teabehange suunatud lõppastmes julgeoleku ja sisemise rahu tagamisele ning neid ähvardavate ohtude väljaselgitamise ja tõrjumisele, kuid selline seos jääb abstraktsemaks. Eelkõige julgeolekupoliitika kujundamiseks ning riigikaitse kogutava teabe puhul on kaheldav, kas sellisel juhul üldse ohu tõrjumisest rääkida saab.⁴⁰ Üleüldiselt ei erista JAS ohugradatsioone selliselt nagu korrakaitseseadus, mistõttu ohu olemasolu julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale ei sõltu nii palju tõenäosusest ning ajalisest kriteeriumist ning ohtu JAS tähenduses saab käsitleda laiemalt, kui KorS-is.

Teiseks saab teabehanget korrakaitse meetmetest eristada selle kaitseobjekti kaudu. Korrakaitseõiguse kaitseobjektiks on avalik kord, mis KorS § 4 lg 1 kohaselt tähendab ühiskonna seisundit, milles on tagatud õigusnormide järgimine ning õigushüvede ja isikute subjektiivsete õiguste kaitstus. Avaliku korra mõiste on seega korrakaitseseaduses seotud objektiivse õiguskorraga, kuid kaitstakse ka sellele üles

³⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 286 SE, lk 4.

³⁹ K. Jaanimägi. *op. cit.*, 459.

⁴⁰ M. Laaring. *op. cit.*, lk 92.

ehitatud elukorraldust tervikuna, sh isikute subjektiivseid õigusi, ühiskonna turvalisust ning avalikku võimu ja avalike teenuste toimimist. Seejuures peab hüve kaitstus tuginema vähemasti põhiseaduse normile või põhiseaduslikule väärtusele.⁴¹

Julgeolekuasutuste tegevuse põhieesmärk on JAS kohaselt riigi julgeoleku ning põhiseadusliku korra kaitse. Põhiseadusliku korra mõistet kehtivas õiguses sätestatud ei ole, kuid see ei saa olla avaliku korra mõistest väga erinev. Põhiseadusliku korra mõistet on lisaks JAS-ile kasutatud ka põhiseaduses (§ 48 lg 2, § 54, § 55, § 61 lg 2, § 129) ning KarS-is (§ 231, § 235, § 237). Põhiseaduse tähenduses mõistetakse põhiseadusliku korra all enamasti riigivõimu toimimist, olulisemate põhiõiguste ja inimväärikuse tunnustamist.⁴² Põhiseadusliku korra mõiste on paratamatult seotud kehtiva õiguskorraga ning eelkõige põhiseadusega. Põhiseadusliku korda võiks lugeda avaliku korra osaks, mille moodustavad õigusnormid, mis on suunatud lisaks üksikisikute kaitsele ka riigi kui terviku kaitsele.⁴³ Seega ei ole iga avaliku korra rikkumine veel põhiseaduslikku korda ohustav, kuid iga oht põhiseaduslikule korrale kujutab endast ohtu ka avalikule korrale.

Kuigi põhiseaduslikku korda ja avalikku korda on teoreetiliselt võimalik eristada võib teabehanke tulenevalt ohutõrje mudeli kasutamisest ning kaitseobjekti sarnasusest osaliselt siiski korrakaitse tegevuseks lugeda. Ka KorS § 1 lg 5 kohaselt loetakse julgeolekuasutuste tegevust JAS-ist tuleneva kuriteo tõkestamise ülesande täitmisel, korrakaitseks. Kaheldav on aga korrakaitse tegevuseks lugeda teabehanget, mille eesmärk on koguda teavet julgeolekupoliitika kujundamiseks.

⁴¹ Korrakaitseaduse eelnõu seletuskiri SE 49, lk 19.

⁴² E. Kergandberg. KrMSK § 54/p 2.1.

⁴³ A. Aedmaa. Avaliku korra kaitse Eesti õigusruumis. Juridica VII/2004, lk 500.

1.4 Teabehanke liigid

1.4.1 Kaitsepolitsei poolt teostatav teabehange

Julgeolekuasutuste ülesannete jagamine kahe ameti - Teabeameti ja Kaitsepolitseiameti vahel tulenes seadusandja soovist vältida riigi püsimiseks olulise teabe koondumist ühe asutuse kätte. Kaitsepolitseiameti ülesandeks jäi eelkõige riigi sisemise julgeoleku tagamine.⁴⁴ Ülesannete täpsem loetelu tuleneb nii JAS §-st 6, kui ka Kaitsepolitseiameti põhimäärusest.⁴⁵ Teabehankega tegeleb KAPO põhiseadusliku korra kaitseks eelkõige kuritegude tõkestamisel ning vastuluures ja riigisaladuse kaitsel.

JAS § 6 p-de 1, 2¹, 2² ja 3 kohaselt kogub ja töötleb KAPO teavet, mis on vajalik riigi põhiseadusliku korra ja territoriaalse terviklikkuse vägivaldse muutmise, terrorismi ja selle rahastamise ning riigi julgeolekut ohustava korrupsiooni ärahoidmiseks ja tõkestamiseks. Kirjanduses leitud, et KAPO saab väljaspool vastuluuret ning julgeolekukontrolli menetlust kasutada üksnes korrakaitselisi meetmeid ning jälitustegevusega saab kuritegude tõkestamiseks teavet koguda üksnes KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel, mitte JAS-ist tulenevate volitustega.⁴⁶ Vastanduvate arvamuste kohaselt on kriminaalmenetluse väliselt ettevalmistatava kuriteo tõkestamise eesmärgil võimalik teha isikute põhiõigusi oluliselt riivavaid toiminguid nii KrMS § 126² lg 1 p 1 kui ka JAS normide alusel, kuivõrd JAS § 25 lg 2 ja § 26 lg 2 sõnastusest tulenevalt on teabehange lubatud kuriteo tõkestamiseks.⁴⁷

⁴⁴ Julgeolekuasutuste seaduse seletuskiri 359 SE I, lk 9.

⁴⁵ Siseministri 29.10.2014 määrus nr 46 Kaitsepolitseiameti põhimäärus.- RT I, 07.11.2014, 1... RT I, 15.02.2017, 6.

⁴⁶ A. Lott. *op. cit.*, lk 8.

⁴⁷ Õiguskantsleri arvamus julgeolekuasutuste seaduse ning politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsusele 24.07.2015 nr 18-2/150881/1503270, lk 2; Advokaadibüroo Sorainen. Julgeolekuasutuste tegevuse regulatsiooni võrdlev analüüs. Siseministeerium 2017, lk 13,16. Arvutivõrgus:

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Uuringud/Sisejulgeolek/2017_julgeolekuasutuste_regulatsiooni_vordlev_analuus.2017-01-17.est.loplik.pdf (01.05.2017).

Autori hinnangul tuleb seda, millisel õiguslikul alusel võib KAPO kuritegude tõkestamiseks teavet varjatult koguda, hinnata esmalt JAS alusel. JAS § 4 kohaselt on kuriteo tõkestamine JAS tähenduses kuriteo ärahoidmine mis tahes seaduslikul viisil enne selle toimepanemist. Arvestades JAS § 2 lg-t 1 ning seaduse seletuskirja, tuleb JAS-is "tõkestamist" mõista laialt, kui mistahes hetkel preventiivse iseloomuga tegevust mittesõjaliste ennetavate vahendite kasutamise abil, mille eesmärk on tagada riigi julgeolek põhiseadusliku korra püsimisega.⁴⁸ JAS § 1 lg 1 kohaselt sätestab JAS julgeolekuasutuste ülesanded ja pädevuse ning lg 2 kohaselt kohaldatakse JAS-is ettenähtud haldusmenetlusele haldusmenetluse seaduse sätteid, arvestades JAS erisusi. Sellest tulenevalt võib aru saada, et kuritegude tõkestamise ülesanne on KAPO kui julgeolekuasutuse ülesanne, mida vastavalt JAS §-le 1 tuleb täita JAS alusel, kasutades seejuures JAS ptk-s 4 toodud volitusi. Seega on JAS § 6 p-des 1, 2¹, 2² ja 3 sätestatud kuritegude tõkestamiseks teabe kogumisel võimalik kasutada JAS-is sätestatud volitusi ning kuivõrd andmete varjatud kogumine põhiseadusliku korra kaitseks kuritegude tõkestamisel saab toimuda JAS alusel, on see hõlmatud ka teabehanke mõistega. Osade kuritegude tõkestamise ülesande andmine julgeolekuasutusele ilma, et neil oleks seejuures võimalik kasutada tavalisest politseiasutusest erinevaid volitusi, oleks ebaotstarbekas. Ka faktiliselt teostab KAPO kuritegude tõkestamiseks teabehanget.⁴⁹

Teiseks tegeleb KAPO teabehankega JAS § 6 p 2 kohaselt vastuluures. Vastuluures võib KAPO kasutada JAS-is loetletud volitusi, sh teostada teabehanget. Vastuluure seisneb Eesti vastu suunatud luuretegevuse tuvastamises ja tõkestamises.⁵⁰ Kui KAPO-le on õiguskirjanduses omistatud nii politseilisi, julgeoleku kui ka kriminaalmenetluslikke ülesandeid, siis vastuluure puhul on tegemist selgelt julgeolekuasutusele omase ülesandega. Peamiselt seisneb vastuluure välisriikide eriteenistuste luuretegevuse tõkestamises, ja riigisaladuse kaitse seisukohast hõlmab see ka julgeolekukontrolli.

⁴⁸ Julgeolekuasutuste seaduse seletuskiri 359 SE I, lk 12.

⁴⁹ E. Heldna. *op. cit.*, lk 722.

⁵⁰ Kaitsepolitsei aastaraamat 2015, lk 20.

Julgeolekukontrolli teostamist reguleerib lisaks JAS-ile ka riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. Julgeolekukontroll tähendab füüsilise või juriidilise isiku vastavuse hindamist RSVS § 32 lõigetes 1 ja 2 või § 42 lõigetes 2 ja 3 või § 51 lõikes 2 sätestatud nõuetele riigisaladuse või salastatud välisteabe töötlemisloa, sellele juurdepääsu loa või sertifikaadi saamiseks või selle kehtivuse pikendamiseks. Julgeolekukontrolli eesmärk on vältida sellise teabe avalikuks tulekut, mille avalikustamine ohustaks riigi julgeolekut või kahjustaks rahvusvahelist koostööd. Sellise teabe avalikuks tulek võib lisaks välisriikide luuretegevusele või muudele huvitatud isikutele olla põhjustatud ka riigisaladuse või salastatud välisteabega kokkupuutuva isiku hooletusest.⁵¹ Julgeolekukontroll on seega ennetav meede, mille käigus selgitatakse välja isiku juurdepääsuvajadus ning usaldusväärsus tundliku teabe töötlemiseks. RSVS § 49 lg 1 kohaselt teostatakse julgeolekukontrolli julgeolekuasutuste seaduses sätestatud korras, arvestades RSVS-is sätestatud erisusi. Seega toimub ka julgeolekukontroll JAS-is nimetatud meetmete kaudu ehk teabehankega.

Teabe varjatud kogumise täpsemat korda reguleerib siseministri 06.06.2001. a määrus nr 76 "Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord"⁵², mille 1. peatükk loetleb teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid. Seejuures sõnumisaladuse piiramiseks ning varjatult sisenemiseks ruumi, hoonesse, piirdega alale, sõidukisse või arvutisüsteemi teabe varjatud kogumiseks, salvestamiseks või selleks vajalike tehniliste abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks on JAS § 27 kohaselt vajalik halduskohtu esimehe või tema määratud halduskohtuniku luba, mille andmine otsustatakse julgeolekuasutuse juhi põhjendatud kirjalikul taotlusel. Teabehange, milleks halduskohtu luba vaja ei ole, hõlmab näiteks isikuandmete kogumist riigi, kohalike omavalitsuste, avalik-õiguslike või eraõiguslike isikute või

⁵¹ Kaitsepolitsei aastaraamat 2015, lk 20.

⁵² Siseministri 06.06.2001. a määrus nr 76 Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord.- RTL 2001, 70, 945... RT I, 07.02.2013, 9.

asutusesisestest andmekogudest ning samuti varjatud jälgimist ilma varjatud sisenemiseta JAS § 26 lg 5 kohaselt.

Halduskohtu lubade kohta on Riigikohtu poolt avaldatud 2013. a kohtupraktika analüüsis märgitud, et teabehangete puhul on kohtu poolt loa andmisest keeldumisi protsentuaalselt oluliselt rohkem kui jälitustoiminguteks loa andmisel kriminaalmenetluses, mistõttu ei ole põhjust väita, et kohtunik keelduks teabehangete puhul kergekäelisemalt loa andmisest kui seda teeb kohtunik jälitustegevuseks loa andmiseks kriminaalmenetluses. Seejuures asuti 2012. aasta teabehangete lubade ja jälitustoimingu lubade võrdluses seisukohale, et teabehangete jaoks antud load on kohtuniku poolt paremini põhjendatud. Loa väljaandmiseks tutvub kohtunik koostatud toimikuga ning teeb toimikus märke igale dokumendile, millega loa andmisel on tutvunud. Loa andmine ei ole mitte üksnes formaalne, vaid iga konkreetne luba põhineb selgelt ja kaalutletult esitatud tõendite hindamisel. Seejuures on kaalutud erinevaid võimalusi isiku põhiõigusi vähem riivaval viisil tõendite kogumiseks ja mõnelgi korral viidatud võimalusele koguda tõendeid hoopis kriminaalmenetluses.⁵³

1.4.2 Teabeameti poolt teostatav teabehange

Teabeameti⁵⁴ peamine tegevus seisneb välisluure kaudu riiki puudutavate väliste julgeolekuohtude kohta teabe kogumises ning töötlemises ning samuti turvalise side tagamises riigi salastatud võrkudes ja välisvastuluure teostamises Eesti diplomaatide ja sõjaväelaste kaitseks. Samuti teostab Teabeamet vastuluuret oma teenistujate, koostööle kaasatud isikute ja valduse kaitseks ning annab ametiabi Kaitsepolitsei ametile elektroonilisel viisil teabekogumisel ning Kaitseväele

⁵³ M. Kruusamäe, T. Reinthal. Jälitustegevuse kohtulik kontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. 2013 Tartu, lk 29.

⁵⁴ Julgeolekuasutuste seaduse ja teiste seaduste muutmise seadusega muudetakse Teabeameti nimetus 2017 aasta kestel Välisluureametiks. Seaduse eelnõu seletuskirja SE 383 kohaselt võimaldab Teabeameti nime muutmise asutuse sees, Eestis ja välismaailmas selgelt sedastada asutuse põhitööd, milleks on luuramine ja luureinfo edastamine.

kaitseväeluure teostamisel.⁵⁵

Kuigi JAS § 7 kohaselt ei ole Teabeametil selliseid kuritegude tõkestamise ülesandeid nagu KAPO-l, teeb Teabeamet põhimääruse § 9 p 4 kohaselt koostööd Kaitsepolitseiametiga riigi vastu suunatud kuritegude ärahoidmiseks. Määruses toodud sätte eesmärk on siiski JAS §-s 11 sätestatud koostöö kohustuse, mis seisneb eelkõige teabevahetuses ja ametiabi andmises, konkretiseerimine määruse tasandil, millest iseenesest ei teki Teabeametile kuritegude tõkestamise ülesannet.

Nii luuret, kui ka vastuluuret ning sealhulgas julgeolekukontrolli teostab Teabeamet riigisiselt JAS alusel sarnaselt Kaitsepolitseiametile. Kirjanduses on märgitud, et kuigi teabehanget on JAS §-de 25 ja 26 sõnastuse kohaselt lubatud kasutada kuritegude tõkestamiseks, on varjatud teabehange lubatud ka luures s.t välis-, majandus- ja riigikaitsepoliitika kujundamiseks vajaliku teabe kogumiseks, kuivõrd need on lõppastmes suunatud riigivastaste kuritegude tõkestamisele.⁵⁶

Erinevalt Kaitsepolitseiametist on Teabeameti puhul teabehanke meetodeid täpsemalt kirjeldav kaitseministri 7. mai 2001. a määrus nr 37-TS-01 “Teabeameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid”⁵⁷ salajane.

1.5 Tõendina esitamise otsustamine KrMS § 63 lg 1¹ alusel

1.5.1 Teabehankega kogutud tõendi liik

Alates 1. jaanuarist 2013 jõustunud KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt on võimalik JAS alusel kogutud teabe ehk teabehankega kogutud teabe kasutamine tõendina kriminaalmenetluses. Kriminaalmenetluses on tõend vahend, mis annab informatsiooni tõendamiseseme või kriminaalmenetluse asjaolude kohta. KrMS § 63 lg 1 loetleb kriminaalmenetluses lubatavad tõendivormid, milleks on kahtlustatava,

⁵⁵ Advokaadibüroo Sorainen. *Op. cit.*, lk 11.

⁵⁶ S. Laos. PõhiSK § 43/13.1.

⁵⁷ Kaitseministri 07.05.2001. a määrus nr 37-TS-01 Teabeameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid.- RTL 2001, 58, 816.

süüdistatava, kannatanu, tunnistaja või asjatundja ütlus, ekspertiisiakt, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoiming, kohtuistung ja jälitustoimingu protokoll või videosalvestis, samuti muu dokument ning foto või film või muu teabetalletus. Tegemist on nn rangete tõenditega, mida on lubatud kasutada KrMS §-s 62 nimetatud tõendamiseseme asjaolude tõendamiseks. KrMS § 63 lg 2 kohaselt võib kriminaalmenetluse asjaolude ehk menetluse kulgu puudutavate asjaolude (näiteks menetlustähtaegade järgimist, menetlejate pädevust, mingi menetlustoimingu lubatavust jne puudutavate asjaolude) tõendamiseks kasutada ka lõikes 1 loetlemata tõendeid ehk vabatõendeid.⁵⁸

KrMS § 63 lg 1¹ puhul tekib küsimus, kas sättega on loodud eraldi tõendiliik või on see paigutatav mõne KrMS § 63 lg 1 loetleus paikneva tõendiliigi alla. Riigikohus asus Khalilovi ja Manko lahendis seisukohale, et KrMS § 63 lg 1¹ ei sätesta uut iseseisvat tõendiliiki, vaid kirjeldab erinevalt ülejäänud sama paragrahvi lõigetest, menetlustoimingut, kuidas teabehankega kogutud teavet kriminaalmenetlusse n-ö üle tuua.⁵⁹ JAS alusel kogutud teavet ei saa pidada iseseisvaks tõendivormiks, kuna tõendi vormist sõltub, milline on vastava tõendi meeleliselt tajutav materiaalne ja seaduslik väline vorm.⁶⁰ JAS alusel kogutud teave on üksnes informatsioon, mida on vaja kajastada mingis KrMS § 63 lg-s 1 loetletud tõendivormis.

Samas asjas väitsid kaitsjad, et teabehankega kogutud tõendid olid kogutud jälitustegevusega, mistõttu oleks need tulnud vormistada jälitustoimingu protokollis. Riigikohus lükkas selle seisukoha ümber ning selgitas, et esiteks ei näe JAS ette kohustust vormistada teabehankega kogutud teave jälitustoimingu protokollis ning teiseks ei ole JAS alusel teabe kogumine käsitletav jälitustoiminguna KrMS mõttes, mistõttu pole julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teavet vaja ka jälitustoimingu protokollis vormistada. Teabehankega kogutud tõendid peavad olema mingis KrMS § 63 lg-s 1 nimetatud vormis. Riigikohtu hinnangul olid julgeolekuasutuste seaduse

⁵⁸ RKKKo 28.02.2007, 3-1-1-105-06, p 11.

⁵⁹ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 19.

⁶⁰ E. Kergandberg. *op. cit* 25, lk 603.

alusel kogutud teabe põhjal koostatud teabehanketoimingute kokkuvõtted käsitletavad muu dokumendina KrMS § 63 lg 1 mõttes.⁶¹

Kuigi KrMS-ist, JAS-ist ega JAS alusel antud määrustest julgeolekuasutustele teabehanke kokkuvõtte koostamise kohustust ega nõudeid selle kokkuvõtte sisule, võib Riigikohtu lahendist järeldada, et selle vormistamine muu dokumendina võiks siiski tähendada selle vormistamist sarnaselt jälitustoimingu protokollile. Khalilovi ja Manko asjas oli teabehanke kokkuvõtetes ära toodud teabehanketoimingud teinud asutuse nimetus, teabehanketoimingute aeg ja koht, isikud, kelle suhtes teabehanketoimingutega teavet koguti, teabehanketoimingute aluseks olnud kohtu lubade andmise kuupäevad ning kogutud teave, mis on kriminaalasja lahendamiseks vajalik ning seejuures olid kokkuvõtetele lisatud teabesalvestised. Selliselt vastas teabehanke kokkuvõtte sisuliselt siiski KrMS § 126¹⁰ lg-st 1 tulenevatele jälitustoimingu protokollile esitatavatele nõuetele. Riigikohus märkis, et JAS alusel kogutud teave tuleb esitada tõendina viisil, mis võimaldab kontrollida, kust teave pärineb, kas see saadi seaduslikult ja kas see vastab tegelikkusele ning leidis, et teabehanke kokkuvõtted sellisel kujul vastavad nimetatud nõuetele.⁶² Seega ei pruugi Riigikohtu seisukohti arvestades olla võimalik tõendina kasutada üksnes teabehanke käigus kogutud teavet vahetult näiteks heli- või videosalvestise kujul, kuna üksnes nende põhjal on keeruline tuvastada, kas teave saadi seaduslikult ja kust see pärineb ning otsustada selle teabe vastavuse üle KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2 nimetatud piirangutele.

Erinevalt kriminaalmenetluses koostatavast jälitustoimingu protokollist ei ole teabehanke kokkuvõtte koostamine JAS kohaselt kohustuslik, mistõttu võib küsida, kas JAS alusel kogutud teabe vormistamine teabehanke kokkuvõttena on kõige otstarbekam või on muid dokumente, mis võiksid seda asendada.

Iseenesest on julgeolekuasutustel kohustus teabehanke käiku dokumenteerida ka

⁶¹ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 20.

⁶² RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 25.

teabetoimikutes. JAS § 30 kohaselt säilitavad julgeolekuasutused teabehankega kogutud teavet teabetoimikutes. Teabeameti teabetoimikutes peab lisaks teabehankega kogutud teabele sisalduma ka teabe kogumise menetluse ehk teabehanke alustamise otsus ja vajadusel halduskohtu antud luba teabe kogumiseks.⁶³ Teabe kogumise menetluse alustamise otsus sisaldab otsuse nimetust, otsuse tegija ametinimetust ja nime, otsuse tegemise kuupäeva ja numbrit; teabe kogumise alust ja ajendit viitega JAS-ile; otsust teabetoimiku avamise ja selle numbri kohta; otsust teabetoimiku oma menetlusse võtmise või vastava ametniku menetlusse andmise kohta ning otsuse tegija allkirja. Seega on Teabeameti teabetoimik sarnane KrMS §-s 126¹¹ reguleeritud jälitustoimikule.

Kaitsepolitseiameti teabetoimikutes säilitatakse teabetoimiku pidamise ja säilitamise korra määrase kohaselt teabehanke käigus kogutud teavet ning Kaitsepolitseiameti ülesannete täitmiseks Kaitsepolitseiameti või selleks volitatud asutuse või kaastööle kaasatud isiku poolt kogutud teavet.⁶⁴ Määruse kohaselt ei pea seega KAPO teabetoimik sisaldama halduskohtu või julgeolekuasutuse juhi otsust teabe kogumise kohta ega teabe kogumise ajendit ja alust.

Kuna teabetoimik siiski võib sisaldada andmeid, mis mitte üksnes ei kajasta julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel varjatult kogutud teavet ning selle kogumist kajastavat teavet, vaid ka julgeolekuasutuste poolt sünteesitud teavet (eelkõige teabe kogumise ajendi aluseks olev teave) või salajasele koostööle kaasatud isiku või variisiku kohta, tuleb arvestada RSVS-ist tulenevate piirangutega ning terve teabetoimiku kriminaalasja üle võtmine ei ole võimalik. Sarnaselt ei lisata kriminaaltoimikusse ka jälitustoimikut. Seega on teabehankega kogutud tõendi vormistamisel siiski mõistlikumaks lahenduseks teabehanke kohta eraldi selle käiku kirjeldava dokumendi koostamine, millest nähtub toimingu õiguslik alus ning kelle

⁶³ Kaitseministri 03.07.2001. a määrus nr 19 Teabeameti teabetoimikute pidamise ja säilitamise kord.- RTL 2001, 85, 1176.

⁶⁴ Siseministri 06.06.2001. a määrus nr 76 Kaitsepolitseiameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord.- RTL 2001, 70, 945... RT I, 07.02.2013, 9.

suhtes seda, mis ajal läbi viidi.

Problemaatiliseks tuleb pidada seda, et kehtivast õigusest ei tulene sellise dokumendi sisule täpseid nõudeid, mistõttu võib jääda ebaselgeks, millal täpselt on teabehanke kokkuvõttel kajastatud andmed piisavad, et tagada võimalus kontrollida teabehanke seaduslikkust. Lisaks peaks autori hinnangul selleks, et oleks võimalik kontrollida, kas dokumendil kajastuv teave vastab tegelikkusele, olema sellisele dokumendile lisatud ka teabehankega kogutud materjal vahetult näiteks heli- või videosalvestise kujul.

1.5.2 Teabehankega kogutud teabe tõendina esitamise otsustamine

KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt otsustab julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teabe tõendina esitamise kriminaalmenetluses riigi peaprokurör, arvestades kahte piirangut, mis on vastavalt loetletud KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2. Teabehankega kogutud tõendite lubatavuse formaalseks eelduseks on seega peaprokuröri otsus ning materiaalseks eelduseks eelmainitud kahe piiranguga arvestamine. Seejuures ei ole piirangutega arvestamine üksnes peaprokuröri ülesanne, vaid tõendi lubatavuse üle otsustamisel on piirangute järgimist kohustatud kontrollima ka kohus.⁶⁵

Esimene piirang ehk KrMS § 126¹ lg 2 sätestab *ultima ratio* põhimõtte, mille kohaselt on jälitustoimingu tegemine lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve. Selle kohaselt on jälitustoimingu tõendite kogumine n-ö viimane õlekõrs ning menetlejal on kõrgendatud põhjendamiskohustus põhjustada, et muul viisil tõendite kogumine on oluliselt raskendatud või võimatu.⁶⁶ Samasuguse piirangu seadmine teabehankega kogutud tõenditele on põhjendatud, kuna olemuslikult sarnaneb JAS § 25 ja § 26 alusel teostatav teabehange jälitustoimingutele.

⁶⁵ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 25.

⁶⁶ S. Laos. KrMSK § 110/p 9.

KrMS § 126¹ lg-s 2 nimetatud *ultima ratio* põhimõtte kasutamisel teabehankega kogutud tõendite puhul tuleb arvestada, et jälitustoimingute puhul on toimingu *ultima ratio* põhimõttele vastavuse hindamine kohustuslik eelkõige enne jälitustoimingu tegemist. Seejärel on kohtul jälitustoiminguga saadud tõendi lubatavuse hindamisel kohustus ka *ex post* kontrollida, kas samaväärseid tõendeid oleks olnud võimalik saada muude toimingutega.⁶⁷ Ka teabehanke puhul hindavad julgeolekuasutused teabe kogumise meetme vajalikkust proportsionaalsuse põhimõtte alusel, kuivõrd JAS § 3 lg 2 kohaselt kasutab julgeolekuasutus mitme võimaliku abinõu olemasolul sellist, mis isikute põhiõigusi seoses julgeolekuasutuse ülesande täitmisega võimalikult vähe piirab. Seega ei alga ka teabehange üldjuhul isikute põhiõigusi enimriivavate toimingutega nagu näiteks pealtkuulamisega.⁶⁸ Seejuures hinnatakse teabehanke puhul lisaks sellele, kas teavet on võimalik saada isiku õigusi vähem riivavate vahenditega ka seda, et abinõu ei piiraks üksikisiku põhiõigusi ülemääraselt, võrreldes julgeolekuasutuse taotletava eesmärgiga ehk lisaks abinõu vajalikkusele ka selle abinõu mõõdukust.

Teabehankega kogutud tõendite puhul on seega *ultima ratio* põhimõtte kasutuses kahes etapis – esmalt julgeolekuasutuste poolt teabehankeks kasutatava abinõu valimisel koos abinõu mõõdukuse hindamisega ning teisel korral lisaks ka tõendina esitamise otsustamisel. Seejuures ei saa teisel korral ehk tõendina esitamise otsustamisel *ultima ratio* põhimõtte kasutamise eesmärgiks olla enam mitte põhjendamatu eraelu puutumatus või sõnumisaladuse riive ärahoidmine nagu jälitustoimingute puhul, sest toiming, millega neid õigusi riivati, on juba ära toimunud. *Ultima ratio* põhimõtte kohaselt tuleb riigi peaprokuröri otsustada hoopis, kas haldusmenetluses jälitustegevusega kogutud teabe kasutamine süüteomenetluse eesmärkide täitmiseks on hädavajalik.

Selle hindamiseks, kas teabehankega kogutud tõendite kasutamine

⁶⁷ RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p 456.

⁶⁸ A. Sinisalu. Julgeolek kui põhiõiguste tagamise eeldus. Eesti 34. õigusteadlaste päevade ettekande teesid. Arvutivõrgus: <http://media.voog.com/0000/0038/9691/files/34Sinisalu.pdf> (01.05.2017).

kriminaalmenetluses on hädavajalik, on seadusandja ette näinud kriteeriumi, et tõendite kogumine KrMS-is sätestatud uurimistoimingutega on oluliselt raskendatud või võimatu. Seejuures ei hinda riigi peaprokurör, kas konkreetse teabehanke meetme asemel oleks JAS alusel võinud kasutada mõnda vähem isiku õigusi riivavat meetet, vaid üksnes, kas tõendeid saaks koguda KrMS alusel tehtavate uurimistoimingutega.⁶⁹ Khalilovi ja Manko lahendi E. Kergandbergi eriarvamuse kohaselt redutseerub JAS alusel saadud teabe KrMS § 63 lg 1¹ alusel kriminaalmenetlusliku tõendina esitamata jätmine nulliks. Kergandbergi hinnangul on äärmiselt ebatõenäoline, et riigi peaprokurör, kelle kasutuses on JAS alusel mitmete aastate jooksul mingi isiku suhtes kogutud teave, millest nähtuvad kuriteo tunnused, hakkaks kaaluma, kas samasugust teavet võiks nüüd saada kriminaalmenetluse raames.⁷⁰ Autori hinnangul oleks teine variant KrMS § 126¹ lg 2 tõlgendamiseks teabehanke kontekstis hinnata, kas tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei olnud võimalik või oli oluliselt raskendatud teabehanke toimingute tegemise ajal. See tähendab, et *ultima ratio* põhimõttega ei oleks kooskõlas olukord, kus uurimisasutusele oli teada kuriteo ajend ja alus, mistõttu oleks olnud võimalik kriminaalmenetluse toimingutega tõendite kogumine, kuid otsustatakse üksnes teabehanke kasuks. Selline tõlgendus muudaks keerukamaks ka teabehanke ärakasutamise kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamiseks.

Lisaks võib teabehanke raames püstitada küsimuse, kas § 126¹ lg 2 piirangut tuleks tõlgendada selliselt, et raskendatud oli muude kriminaalmenetluse toimingutega tõendite kogumine, välja arvatud jälitustoimingutega, või on teabehankega kogutud tõendite kasutamine lubatud ainult juhul, kui ka jälitustoimingute tegemine oli raskendatud. Vältimaks teabehanke kasutamist kergekäeliselt, tuleks autori hinnangul otsustada viimase lahenduse kasuks. Ka Riigikohtu seisukohast, et teabehankega kogutud tõendite kasutamine on lubatud, “kui sama teabe kogumine kriminaalmenetluses ei ole võimalik”⁷¹, võib järeldada, et ka jälitustoimingutega teabe

⁶⁹ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 24.

⁷⁰ Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16 kohta, p 13.

⁷¹ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 24.

kogumine peab olema oluliselt raskem või võimatu.

Kolmandaks tuleb *ultima ratio* põhimõtte järgi otsustada, kas tõendite kogumine muude menetlustoimingutega võib oluliselt kahjustada kriminaalmenetluse huve. Riigikohus on seda kriteeriumit sisustanud muude toimingutega tõendite kogumise ebaõnnestumise riski hindamise läbi. See tähendab, et näiteks olukorras, kus tõendite kogumine ei ole küll oluliselt raskendatud, kuid avalikkusel on suur huvi kuriteo avastamise vastu.⁷² Khalilovi ja Manko lahendile eriarvamuse kirjutanud E. Kergandberg märgib, et teabehankega kogutud tõendite puhul kriminaalmenetluse huvide kahjustumise kriteeriumit tema hinnangul kasutama ei peaks, kuna sisuliselt tähendaks see kriminaalmenetluse alustamata jätmist põhjusel, et see kahjustaks kriminaalmenetlust.⁷³

Arvestades, et otsustatakse teistsugusel eesmärgil läbiviidud menetluses kogutud tõendite kasutamise üle, võivad ka tõendina esitamise otsuse juures *ultima ratio* põhimõtte kohaselt hinnatavad kriteeriumid olla autori hinnangul mõnevõrra erinevad, kui jälitustoimingu puhul. Kui jälitustoimingute puhul hinnatakse kriminaalmenetluse huvide võimalikku kahjustumist tulevikus, st et kas avalik huvi menetluse vastu on nii suur, et teiste menetlustoimingute asemel tuleks läbi viia jälitustoimingud, siis teabehanke puhul tuleks hinnata, kas juba toimunud teabehanke käigus kogutud teabe kasutamist olukorras, kus tegelikult oleks teavet saanud koguda ka vähemriivavate uurimistoimingutega, õigustab ülekaalukas avalik huvi.

Nimelt on Riigikohtul tulnud lahendada küsimust, kas kriminaalmenetluses jälitustoimingutega kogutud teavet on võimalik kasutada tõendina maksumenetluses, mis sarnaneb KrMS § 63 lg 1¹ alusel tehtavale otsustusele selle poolest, et ka selles koguti jälitustegevusega teavet eelnevalt menetluses, millel oli erinev eesmärk menetlusest, kus seda teavet tõendina kasutada sooviti. Riigikohus märkis, et jälitusteabe kasutamiseks selle kogumise algsest eesmärgist erineval põhjusel peab

⁷² RKKKm 23.02.2017, 3-1-1-112-16, p 30.

⁷³ Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16 kohta, p 12.

esinema ülekaalukas avalik huvi ja sellest lähtuvalt seaduses sätestatud selge õiguslik alus.⁷⁴ Nimetatud seisukoht on autori hinnangul ülekantav ka KrMS § 63 lg 1¹ juurde ning selle kaalumisel, kas tõendite kogumine muude uurimistoimingutega oli oluliselt raskendatud, võiks arvestada ka avalikku huvi selliselt, et mida väiksem on avalik huvi, seda rangemalt tuleb hinnata ülejäänud menetlustoimingutega tõendite kogumise võimalikkust. Ülekaaluka avaliku huvi sisustamisel tuleks autori hinnangul siiski piirduda võimalikult kitsa tõlgendusega, analoogselt lahendis 3-1-1-112-16 märgituga võiks see kõne alla tulla näiteks inimohvritega terrorikuriteo puhul.⁷⁵

Teiseks piiranguks, millega teabehankega kogutud tõendite puhul arvestada tuleb, on KrMS § 126⁷ lg 2, mille kohaselt ei kasutata tõendina teavet, mis on edastatud isikutele, kellel on õigus keelduda kutse- või muus tegevuses teatavaks saanud asjaolude kohta ütluste andmisest või selliste isikute poolt, välja arvatud juhul, kui isik on samade asjaolude kohta juba andnud ütlusi, tema enda suhtes on jälitustoiminguks luba antud või mõne muu isiku salajasest pealtkuulamisest või -vaatamisest nähtub, et nimetatud isik paneb või on pannud toime kuriteo.

KrMS § 63 lg-s 1¹ loetletud kahe piiranguga on teabehankega kogutud tõenditele seatud samu piiranguid, mis jälitustoimingutega kogutud tõendite kasutamisele, on normist välja jäänud siiski mõned olulised jälitustoimingute puhul kehtivad piirangud. Eelõige on selleks KrMS § 126² lg-s 2 sisalduv loetelu karistusseadustikus sätestatud kuriteo koosseisudega, mille puhul jälitustoimingu tegemine lubatud on. KrMS § 63 lg-st 1¹ võib jääda mulje, et teabehankega kogutud tõendite kasutamine on lubatud sõltumata kuriteost. Näiteks on küsitav, kas olukorras, kus isikut süüdistatakse varguse toimepanemises KarS § 199 lg 1 kohaselt võiks peaprokurör otsustada kasutada teabehankega kogutud tõendit, mis on juhuslikult saadud teabehankega, mille eesmärk on olnud hoopis terrorismi tõkestamine. KrMS § 63 lg 1¹ otsesõnu sellise teabe tõendina esitamist ei keela. Teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamist mitteraskete kuritegude puhul aitaks vältida *ultima ratio* printsiibi

⁷⁴ RKHKo 08.04.2015, 3-3-1-9-15, p 17.

⁷⁵ RKKKm 23.02.2017, 3-1-1-112-16, p 30.

tõlgendamine selliselt, et arvesse tuleb võtta ka avalikku huvi kriminaalmenetluse vastu. Ilmselt ei oleks julgeolekuasutused praktikas huvitatud teabehankega kogutud teabe kergekäeliselt kriminaaltoimikusse sattumisest, kuna RSVS § 9 p 4 kohaselt kustuks kriminaaltoimikusse kandmisega sellise teabe salastatus. Samuti on teabehankega kogutud tõendite kasutamine praktilistel kaalutlustel tõenäoliselt kasutusel eelkõige kriminaalmenetluste puhul, milles Kaitsepolitseiamet on tegutsenud uurimisasutusena ning on teavitanud peaprokuröri asjakohase teabe olemasolust. Ilma julgeolekuasutuste poolse initsiatiivita on prokuratuuril keeruline teada kasvõi seda, millist teavet teabehankega kogutud on, mis annaks informatsiooni tõendamiseseme asjaolude kohta.

Sellegipoolest ka olukorras, kus teabehankega kogutud tõendite kasutamine on ebatõenäoline, nagu ülaltoodud näite puhul, võiks arvestada, et kuna seadusandja on KrMS 126² lg-s 2 juba väljendanud, et jälitustegevusega tõendite kogumine peaks olema piiratud ainult teatud kuritegudega, siis võiks see piirang kehida ka teabehankega kogutud tõenditele, kuna sellega võidaks isiku põhiõigustesse sekkuda vähemalt sama intensiivselt.

Lisaks, kuivõrd teabehanget viiakse läbi mh kuritegude tõkestamise eesmärgil, mistõttu on see võrreldav KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel teostatavate jälitustoimingutega, on teabehankega kogutud tõendite kasutamise puhul isikute ring, kelle kohta varjatult informatsiooni kogutakse, laiem kui kuriteo tõkestamise eesmärgil tehtavate jälitustoimingute puhul. KrMS § 126² lg 3 kohaselt on kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil lubatud jälitustoiminguid teha üksnes isiku suhtes, kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta paneb toime sama paragrahvi lõikes 2 nimetatud kuriteo. Teabehanke puhul ei näe JAS ette, et andmeid võiks varjatult koguda üksnes selle isiku suhtes, kes potentsiaalselt plaanib ise kuritegu toime panna, mistõttu võib kuriteo tõkestamise eesmärgil varjatud teavet koguda ka isikute kohta, kellega võimalikku ohtu kujutav isik näiteks sageli suhtleb. Seetõttu võib teabehankega kogutud tõendite kasutamine isikule ebasoodsam olla olukorras, kus jälitustoiminguga KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel

ei oleks võimalik olnud tema suhtes teavet koguda, kuid teabehanke käigus avastati teda süüstavat informatsiooni, mida kasutatakse tõendina tema vastu. Samas tuleb arvestada, et KrMS § 126² lg 1 p 1 eesmärk ei olegi mitte isikute kriminaalvastutuse piiramine, vaid eelkõige eraelu kaitse, mistõttu olukorras, kus eraelu puutumatus on teabehankega juba niikuinii riivatud, puudub põhjus, miks isik peaks enam saama toetuda oma vastutuse välistamiseks isikulisele piirangule.

Viimaseks tekib ka küsimus, mida kujutab endast üldse teabe kriminaalmenetluses tõendina esitamise otsustamine. Khalilovi ja Manko asjas E. Kergandbergi kirjutatud eriarvamuse kohaselt ei haaku peaprokuröri poolt JAS alusel kogutud teabe esitamine tõendina KrMS-is sätestatud prokuratuuri pädevusega, kuna sellise toimingute tegemist ei näe ette KrMS § 30 ega KrMS § 213 lg 1 ja 5.⁷⁶ Autor nõustub, et tõendite esitamine peaprokuröri poolt ei riimu hästi KrMS-i ülejäänud prokuratuuri ülesandeid reguleerivate sätetega, kuid leiab, et prokuratuurile selle ülesande andmine on siiski põhjendatud. Alternatiivselt saaks põhimõtteliselt JAS alusel kogutud teabe tõendina kriminaalasja juurde võtta kohtu või julgeolekuasutuse enda poolt. Kui seda otsustaks kohus, oleks tegemist kohtu poolt süüdistusfunktsiooni täitmisega, mistõttu ei oleks selline lahendus kooskõlas võistleva menetluse põhimõttega.⁷⁷

Teine võimalus oleks anda teabehankega kogutud teabe tõendina esitamine julgeolekuasutuse enda otsustada. Kuigi Teabamet ise ei saa kriminaalmenetluses uurimisasutusena osaleda, on Teabametil ja KAPO-l JAS alusel õigus ja kohustus teha üksteisega koostööd vastastikuse abistamise ja teabevahetuse kaudu, mistõttu oleks võimalik Teabemeti kogutud teabe edastamine KAPO-le, et seejärel saaks KAPO esitada selle kriminaalmenetlusesse tõendina. Selline lahendus tähendaks ka, et põhimõtteliselt oleks teabehankega kogutud teabe kasutamine võimalik ainult KAPO uurimisalluvuses olevate kuritegude puhul. Prokuratuurile selle ülesande andmise eeliseks on siiski asjaolu, et KrMS § 30 lg 1 kohaselt on prokuratuur kohustatud tagama kriminaalmenetluse seaduslikkust. Kui JAS alusel kogutud teabe

⁷⁶ Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16 kohta, p 3.

⁷⁷ E. Kergandberg. KrMSK § 14/p 4.2.

kasutamiseks kriminaalmenetluses tuleb hinnata seda läbi *ultima ratio* põhimõtte, siis tagab kaheetapiline süsteem, kus esmalt otsustab julgeolekuasutus, kas ületuldsed edastada prokuratuurile teabehankega kogutud teavet ja teiseks kontrollib prokuratuur, kas teabe kasutamine vastab *ultima ratio* põhimõttele, otsuse sõltumatust paremini, kuna otsust ei tee ainult üks asutus, mistõttu võib see lõppastmes olla kasulikum ka süüdistatavale.

Teiseks küsimuseks selle sätte puhul on, et miks peaks otsustuse tegemise andma justnimelt peaprokurörile. Kirjanduses on leitud, et tõendina esitamise otsustamise õiguse andmine riigi peaprokurörile viitab, et tegemist peaks olema erandliku otsustusega.⁷⁸ Lisaks erandlikkuse rõhutamisele lähtub autori arvates peaprokuröri tõendina esitamise otsustamise funktsionaalne pädevus lisaks ka praktilisest vajadusest jagada teabehankega kogutud teavet enne selle kriminaaltoimikusse kandmist ja seega sellelt riigisaladuse kustumist võimalikult väheste isikutega. Selline regulatsioon sarnaneb JAS-ile, mis näeb ette, et teabehanke lubade andmise otsustab justnimelt halduskohtu esimees, mitte halduskohus. Selle eesmärgiks on samuti teabehankega kogutud teabe avaldamine võimalikult piiritletud isikute ringile.

1.6 Riigisaladusega kaitstud teabe tõendina kasutamise erisused

RSVS kohaselt on teabehankega vahetult kogutud teave, sh teave, mida võidakse hiljem kriminaalmenetluses tõendina kasutada, üldjuhul riigisaladus. Julgeolekuasutuste riigisaladusi reguleerib RSVS § 9 ning täpsemalt riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korra § 7. RSVS § 9 p 4 kohaselt on julgeolekuasutuste riigisaladus julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel varjatult kogutud teave ning selle kogumist kajastav teave, välja arvatud RSVS § 8 punktis 1 nimetatud teave, mille avalikuks tulek ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut.

See tähendab, et RSVS § 9 p 4 kohaselt on salastatud teabehankega vahetult kogutud

⁷⁸ S. Laos. KrMSK § 110/p 11.3.

teave ehk näiteks väljavõtted andmebaasidest või heli- või videosalvestused, mis on kogutud isiku varjatud jälgimise käigus, aga ka dokumendid, kus nendel teabesalvestistel kajastatud teave on vormistatud kirjalikult. Lisaks on riigisaladus sellise teabe kogumist kajastav teave ehk teave, millal, kelle suhtes, miks ja kuidas on teavet varjatult kogutud. Kuigi Kaitsepolitseiamet võib läbi viia ka jälitustoiminguid, siis selliste kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega seotud teabe salastatust reguleerib hoopis RSVS §-s 8.

Jälitustoimingute puhul on teabe salastatus õigustatud eelkõige tulenevalt selle kogumise salajasest iseloomust.⁷⁹ Kuna teabehanget ei viida läbi eesmärgiga, et see sattuks kriminaaltoimikusse, siis teabehankega kogutud teabe puhul võib leida, et selle salastamist õigustab peamiselt selle teabe sisu. Kuna teabehange on selgelt suunatud julgeoleku tagamisele ning RSVS § 1 kohaselt on ka riigisaladuse funktsioon julgeoleku tagamine, siis on nende kahe kokkupuude paratamatu ning riigi julgeolekut soodustavate vahendite salajas hoidmine on lubatud riigi efektiivseks kaitsmiseks.⁸⁰

Kui julgeolekuasutustel on teavet, mida võiks põhimõtteliselt kasutada kriminaalmenetluses tõendina, on neil võimalik edastada see teave riigi peaprokurörile JAS § 32 lg 1 alusel, mille kohaselt peab julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel saadud teabe edastama teisele riigiasutusele, kui see on vajalik riigiasutusele pandud ülesannete täitmiseks ning kui see ei kahjusta julgeolekuasutuse ülesannete täitmist. Selle üle otsustamisel, millise teabe edastamine täpselt võib olla julgeolekuasutuse ülesandeid kahjustav, on julgeolekuasutustel suur diskretsiooniruum ning nad ei ole selles etapis seotud üksnes RSVS-iga, vaid arvestada tuleb ka näiteks kuritegude tõkestamise taktikaga ja seda, mis mõju avaldaks kriminaalmenetluse alustamine ühes asjas teiste võimalike julgeoleku ohtude tekkimisele või võimalustele nende tuvastamiseks ja ärahoidmiseks.

⁷⁹ E. Kergandberg. *op. cit* 25, lk 606.

⁸⁰ K. Aule. Riigisaladus – kas „salajane õigus“? Informatsioonivabaduse loomulikust piirist. *Juridica* V/2002, lk 307.

On selge, et teabehankega kogutud teabe puhul on selle avalikuks tulekul potentsiaal kahjustada riigi julgeolekut varieeruv ning sõltub konkreetsest teabest. Näiteks on võimalik, et olukorras, kus teabehanget teostatakse riigireetmise avastamise ja tõkestamise eesmärgil, kajastab teabehankega kogutud teave omakorda teavet, mis on riigisaladus mõne muu RSVS sätte või välislepingu alusel, misjuhul on teave iseäranis tundlik.

Olukorras, kus teabehankega kogutud teave siiski ei kujuta selle avalikuks tulekul riigi julgeolekule ohtu ning julgeolekuasutus on JAS § 32 alusel otsustanud teabe edastada riigi peaprokurörile, on võimalik teabehankega kogutud teabelt riigisaladus ennetähtaegselt kustutada RSVS § 13 lg 3 p 9 alusel julgeolekuasutuse juhi otsusega. Seejuures kustutatakse riigisaladuse salastatus ainult selles ulatuses, mis ei sea ohtu teabes nimetatud või teabe kogumisel osalenud või osalevate isikute julgeolekut. Seega juhul, kui isiku pealtkuulamise teel on saadud helisalvestis tema telefonikõnest, on võimalik salastatus kustutada üksnes sellelt osalt kõnes, mis on seotud kuriteo toimepanemisega ning mida on seetõttu võimalik kasutada tõendina kriminaalasjas ning mitte tervelt toimingult, mida kohtu loa alusel võib JAS § 27 lg 2 kohaselt läbi viia kuni kahe kuu jooksul. RSVS ega JAS ei näe ette ajalist kriteeriumit, mis hetkel salastatuse ennetähtaegselt kustutamine toimuma peaks, mistõttu võib seda teha enne riigi peaprokurörile teabe edastamist aga ka näiteks vahetult enne kriminaaltoimiku tutvumiseks esitamist KrMS § 223 lg 3 alusel.

Lisaks sätestab RSVS § 9 p 4, et teabehankega kogutud tõendilt kustub salastatus selle kriminaaltoimikusse kandmisega või tutvustamisega isikule, kelle õigusi teabehankega riivati. RSVS seletuskirja kohaselt on sätte eesmärgiks rõhutada, et kriminaaltoimikus kasutamisel kustub teabe salastatus üksnes selles osas, mis on kantud kriminaaltoimikusse või isikule tutvustatud, kuid sätte ei too kaasa kogu teabetoimikus sisalduva või muul viisil seonduva teabe salastatuse kustumist.⁸¹ Tegemist on sarnase regulatsiooniga jälitustoimingute salastatuse kustumisele. Autori

⁸¹ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse eelnõu seletuskiri 1054 SE I, lk 60.

hinnangul ei saa sellest sättest siiski järeldada, et igasuguselt teabehankega kogutud teabelt, mida kasutatakse kriminaalmenetluses tõendina, kustub automaatselt salastatus. Kuna teabehankega kogutud teave võib sisaldada mõne muu RSVS sätte alusel salastatud teavet, mistõttu võib selle avalikuks tulekul kahjustada riigi julgeolekut, ei ole sellelt salastatuse ennetähtaegne kustutamine võimalik. Sellisel juhul on julgeolekuasutusel võimalik edastada teave prokuratuurile salastatuna ning juhul, kui riigi peaprokurör otsustab selle teabe tõendina esitada, ei kanta seda teavet ka kriminaaltoimikusse. Näiteks, kui kriminaalmenetlust alustatakse riigireetmise uurimiseks võib teabehankega kogutud teave viidata teabele, mis on hoopis riigikaitse riigisaladus.

Olukordades, kus teabehankega kogutud tõendilt ei ole võimalik salastatust ennetähtaegselt kustutada, on menetlusosalistel siiski seaduse kohaselt põhimõtteliselt võimalik riigisaladusega kaetud tõenditega tutvuda, kui see on kaitseõiguse teostamiseks vajalik. RSVS § 25 lg 1 kohaselt võimaldatakse isikutele juurdepääsu riigisaladusele, kui isikul on vastava taseme riigisaladusele juurdepääsu õigus ja teadmisyajadus. RSVS § 29 lg 1 kohaselt on kriminaalasjas kohtueelse menetlemise ja kohtumenetluse osalisel võimalik tutvuda riigisaladusega, välja arvatud täiesti salajase riigisaladusega, kui ta on läbinud julgeolekukontrolli ja juurdepääs riigisaladusele on kriminaalasja lahendamiseks vältimatult vajalik. RSVS § 29 lg 3 kohaselt ei teostata julgeolekukontrolli kahtlustatava, süüdistatava ja advokaadist kaitsja suhtes, kui teadmisyajadus tuleneb kaitseõiguse tagamisest kriminaalmenetluses. Arvestades, et KrMS § 63 lg 1¹ tõendina esitamise eelduseks on, et tõendite kogumine teiste menetlustoimingutega, on vähemalt oluliselt raskendatud, on tegemist suhteliselt kaaluka tõendiga, millega tutvumist saab pidada vajalikuks kaitseõiguse tagamiseks.

Seda õigust piirab siiski RSVS § 29 lg 2, mille kohaselt on ei lubata uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu määruse alusel juurdepääsu piiratud, konfidentsiaalse või salajase taseme riigisaladusele, kui see seab ohtu kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹⁴ punktides 2, 4, 5, 6 ja 7 sätestatud õiguste kaitse, ja täiesti salajase taseme

riigisaladusele. Nimetatud norm peab eelkõige silmas jälitustoimingutega kogutud andmete tutvustamist, kuid on autori hinnangul kohaldatav ka teabehankega kogutud tõendite puhul *mutatis mutandis*, kuna RSVS viitab üksnes KrMS §-s 126¹⁴ loetletud õigustele, mitte tervele sättele.

Seega peaks uurimisasutus, prokuratuur või kohus keelduma süüdistatavale ja kaitsjale julgeolekuasutuse juhi korralduse või teabehanke aluseks oleva halduskohtu loa ja loa aluseks oleva taotluse tutvumiseks esitamisest kui 1) andmete tutvustamine võib kahjustada teise isiku seadusega tagatud õigusi ja vabadusi; 2) andmete tutvustamine võib seada ohtu julgeolekuasutuse ametniku, töötaja, variisiku, salajasele koostööle kaasatud isiku või jälitustegevuses osalenud muu isiku või nende lähikondsete elu, tervise, au, hea nime või vara; 3) tutvustamine võib seada ohtu variisiku ja salajasele koostööle kaasatud isiku õiguse hoida koostööd saladuses; 4) andmete tutvustamise tulemusena võidakse edastada teavet julgeolekuasutuse meetodite, taktika ja teabehanke tegemisel kasutatava vahendi kohta; 5) ei ole võimalik eraldada ja esitada selliselt, et neist ei ilmneks andmed, mis on loetletud KrMS §-s 126¹⁴ p-des 1–6.

Riigikohus on märkinud, arvestades Euroopa Inimõiguste Kohtu 6. märtsi 2012. a otsust asjas *Leas vs. Eesti*, et poolte õigust saada juurdepääs tõenditele ja selle vastu rääkivaid argumente tuleb omavahel kaaluda ning kohtul on kaalutusõigus vaid nende tõendite tutvustamise osas, mis ei sisalda KrMS §-s 126¹⁴ p-des 2, 4, 5, 6 ja 7 nimetatud andmeid. Olukorras, kus süüdistatavale ja kaitsjale juurdepääsupiirangute tõttu kriminaalmenetluses mingite tõenditega tutvumist ei võimaldata, peab poole õiguste riive olema efektiivselt tasakaalustatud kohtu kontrollivõimalusega.⁸²

Veel on oluline eristada, et julgeolekuasutuste poolt analüüsitud ja sünteesitud teabe salastatust reguleerib hoopis RSVS § 9 p 5 ning seadus ei näe ette selliselt teabelt salastatuse kustumist kriminaaltoimikusse kandmisega. Selliselt teabelt riigisaladuse ennetähtaegse kustutamise saab RSVS § 13 lg 4 kohaselt otsustada üksnes Vabariigi

⁸² RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14, p-d 436-438.

Valitsus juhul, kui riigisaladus ei vaja enam Eesti Vabariigi julgeoleku tagamise huvides kaitset avalikuks tuleku eest, kuid arvestades selle teabe sisu, on salastatuse ennetähtaegne kustutamine üsna ebatõenäoline. Sünteesitud teabeks võib pidada julgeolekuasutuste poolt erinevatele julgeolekut mõjutavatele faktoritele antud hinnanguid. Nimelt koostavad julgeolekuasutused oma ülesannete efektiivseks täitmiseks sisemisi ohuhinnanguid põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude kohta, hinnates muuhulgas ohtude tõenäosust. Selliste hinnangute alusel toimub hiljem omakorda täiendav teabe kogumine ja analüüs.⁸³ Ka avalikel lähteandmetel põhinev analüüs ja süntees võib viia tulemusteni, mille avalikuks tulek võib ohustada riigi julgeolekut. Julgeolekuasutuse poolt teabe analüüsimise üheks eesmärgiks on juhtida tähelepanu kohtadele, kus riik on kõige kergemini haavatav, kuid seda teavet oleks võimalik ära kasutada näiteks terroristidel või ebasõbralikel välisriikidel. Lisaks avalduvad julgeolekuasutuste analüüsitud ja sünteesitud teabes riigi teabehanke eelistused ja see, millist ülevaadet omavad julgeolekuasutused välisriikide luure- ja vastuluuretegevusest või muust julgeoleku vastasest tegevusest. See aga hõlbustaks omakorda vastavatel riikidel, organisatsioonidel või isikutel planeerida võimalikku Eesti Vabariigi julgeolekut ohustavat tegevust.⁸⁴

Julgeolekuasutuste poolt analüüsitud ja sünteesitud teabeks saab pidada näiteks ka teabehanke aluseks olevat halduskohtu luba JAS § 27 lg 1 kohaselt ja JAS § 27 lg-s 3 nimetatud julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku korraldust. Nimelt selleks, et halduskohus saaks anda loa isiku suhtes teabehanke teostamiseks, tuleb halduskohtul loa andmisel hinnata isiku käitumise võimalikkust ja kahjulike tagajärgede saabumise tõenäosust ehk teha prognoosotsus. Halduskohtu load teabehankeks põhinevad julgeolekuasutuste poolt esitatud taotlusel ja informatsioonil. Seejuures on teabehangete load motiveeritud ning põhinevad esitatud tõendite

⁸³ Õiguskantsleri analüüs erakorraliseks seisukorraks valmistumise õiguse kohta. 02.12.2013. Arvutivõrgus:
http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_erakorraliseks_seisukorraks_valmistumise_oiguse_analuus.pdf (01.05.17).

⁸⁴ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse eelnõu seletuskiri 1054 SE I, lk 60.

hindamisel.⁸⁵ Halduskohtunikule esitatud põhjendatud kirjalik taotlus eeldab, et julgeolekuasutused analüüsiksid nende poolt nende seni kogutud teavet, mistõttu sisaldab selline taotlus riigisaladusega kaetud teavet RSVS § 9 p 5 alusel ehk teavet, millelt kriminaaltoimikusse kandmisel riigisaladus ei kustu. Olukorras, kus halduskohtu määrus sellise loa andmise otsustamiseks sisaldab informatsiooni nii teabe varjatud kogumise kohta kui ka viiteid julgeolekuasutuse ülesannete täitmisel analüüsitud ja sünteesitud teabele, on ka halduskohtu määrus riigisaladusega kaetud RSVS § 9 p-de 4 ja 5 alusel ning selle salastatus ei kustu kriminaaltoimikusse kandmisega.

JAS ei näe ette, milline peab täpselt olema julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku korraldus teabehankeks. Arvestades, et JAS § 27 lg 3 kohaselt kehtib selles märgitud tähtaja jooksul, kuid mitte kauem kui kaks kuud, võib eeldada, et korraldus antakse kirjalikult. Korraldus on riigisaladusega kaetud tulenevalt RSVS § 9 p-st 4, kuid ei saa välistada, et see võib sisaldada informatsiooni, mis on loetletud mõnes muus RSVS § 9 punktis, mistõttu ei saa seda kriminaaltoimikusse kanda.

Seega KrMS § 63 lg 1¹ alusel kasutatavate tõendite puhul kustub riigisaladus üksnes teabehanke käigus kogutud teabelt, mis kantakse kriminaaltoimikusse, kuid teabehanke aluseks olevat julgeolekuasutuse juhi või halduskohtu luba või loa aluseks oleva taotluse puhul jääb riigisaladus kehtima, mistõttu neid kriminaaltoimikusse lisada ei saa. Samuti ei pruugi kõik teabehankega kogutud teave olla selline, millelt oleks võimalik riigisalastatus ennetähtaegselt kustutada, mistõttu on võimalik, et teatud osa teabehankega kogutud teabest, mida esitatakse tõendina, ei jõuagi kriminaaltoimikusse. Seetõttu võivad kaitsja ja süüdistatava võimalused teabehankega kogutud tõendite ja teabehanke aluseks olevate dokumentidega tutvumiseks olla küllaltki piiratud, ent samas pole see ka välistatud, kuna seadus annab neile võimaluse taotleda kaitseõiguse tagamiseks sellistele tõenditele juurdepääsu. Samuti on KrMS §-s 126¹⁴ p-des 2, 4, 5, 6 ja 7 nimetatud andmete osas, mida kaitsjale ja süüdistatavale ei

⁸⁵ M. Kruusamäe, T. Reinthal. *op. cit.*, lk 29.

tutvustata, võimalik taotleda nende uurimist kohtult.

2. Teabehankega kogutud tõendite kasutamise praktika teistes riikides

2.1 Madalmaade Kuningriik

Julgeolekuasutusena tegutseb Madalmaades *Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst* (AIVD), kes ise ei osale uurimisasutusena kriminaalmenetluses ning kogub teavet riigisiselt ning välisriikides Madalmaades üksnes julgeoleku tagamiseks.⁸⁶ Sõjaväelise luurega tegeleb Madalmaades *Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst* (MIVD).⁸⁷ Madalmaades on põhimõtteliselt lubatud AIVD ja MIVD kogutud teabe kasutamine kriminaalmenetluses tõendina ning erinevalt Eestist on neil seaduses sätestatud süsteem julgeolekuasutuste poolt kogutud teabe usaldusvääruse kontrollimiseks.

AIVD või MIVD võivad prokuratuurile kriminaalmenetluseks edastada julgeolekuasutuste töö käigus kogutud teavet, mis on vormistatud ametliku aruandena (*Ambtsbericht*) ning mis sisaldab juba julgeolekuasutuste poolt analüüsitud ning sünteesitud teavet.⁸⁸ Sellised ametlikud aruanded ei sisalda informatsiooni teabe kogumise meetodite või allikate kohta. Julgeolekuasutustel ei ole kohustust prokuratuurile teabehankega kogutud teavet edastada, vaid seda tehakse üksnes juhul, kui teabe edastamine prokuratuurile ei kahjusta riigi julgeolekut.⁸⁹ Sellist aruannet saavad uurimisasutused kasutada kahel moel. Esiteks võib selles sisalduv informatsioon olla kriminaalmenetluse alustamise ajendiks, kuid samas on võimalik

⁸⁶ J.E.B. Coster van Voorhout. Intelligence as legal evidence. Comparative criminal research into the viability of the proposed Dutch scheme of shielded intelligence witnesses in England and Wales, and legislative compliance with Article 6 (3) (d) ECHR. *Utrecht Law Review*, vol 2, issue 2, 2006, p 124.

⁸⁷ European Union Agency for Fundamental Rights. Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU. Mapping Member States' legal frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015, p 94. Arvutivõrgus: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/surveillance-intelligence-services> (01.05.2017).

⁸⁸ J.E.B. Coster van Voorhout. *op. cit.* p 119.

⁸⁹ H. Ballin. Anticipative Criminal Investigation. Theory and Counterterrorism Practice in the Netherlands and the United States. Utrecht University Repository, 2012, p 87. Arvutivõrgus: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/225154> (01.05.2017).

ka selle aruande kasutamine tõendina kriminaalmenetluses.⁹⁰

Juhul, kui aruannet soovitakse kasutada kriminaalmenetluse algatamiseks, edastatakse see esmalt prokuratuuri, kellel on juurdepääs lisaks ka teabe kogumise meetodite kohta ning kes otsustab siis selle informatsiooni edastamise politseile. Kui julgeolekuasutused on edastanud ametliku aruande prokuratuurile, on prokuratuuril õigus küsida julgeolekuasutustelt täiendavat teavet uuritava kuriteo kohta, kuid teabe küsimine piirdub üksnes juba julgeolekuasutuste poolt juba kogutud ja olemasoleva teabega. Prokuratuur ei saa suunata julgeolekuasutusi kriminaalmenetluseks vajalikke tõendeid koguma, kuna see oleks vastuolus menetluste eesmärgipärase kasutamise ning võimude lahususega. Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu menetlemisel 1992. a märkis Madalmaade justiitsminister, et kuigi AIVD eelkäija *Binnenlandse Veiligheidsdienst* (BVD) eesmärk ei ole koguda kriminaalmenetluse jaoks tõendeid, ei välista uurimisasutuste ja julgeolekuasutuste institutsionaalne lahutus nende vahelist teabe jagamist, mistõttu saab julgeolekuasutuste poolt kogutud teavet pidada piisavaks, et tuvastada põhjendatud kahtlus kriminaalmenetluse algatamiseks.⁹¹

Esimest korda kasutati BVD poolt koostatud aruannet tõendina Eik lahendis, kus neli isikut plaanisid terrorirünnakut Pariisis asuva USA saatkonna või Belgias asuva USA sõjaväebaasi suhtes. Rotterdami Ringkonnakohus otsustas, et BVD aruande põhjal ei ole võimalik piisava kindlusega järeldada, et keegi on kuriteo toimepannud.⁹² Kuigi Madalmaade ülemkohus mõistis hiljem enamus süüdistatavad süüdi aktsepteerides seega esimest korda ka julgeolekuasutuste poolt kogutud teavet tõendina põhjusel, et sellise tõendi kasutamine ei olnud kriminaalmenetluse seadustikus otseselt keelatud, tõi Eik-i asjas ringkonnakohtu poolt õigeksmõistva otsuse tegemine kaasa kriminaalmenetluse seadustiku muudatuse, millega püüti lihtsamaks muuta

⁹⁰ H. Ballin. *op. cit.* p 130.

⁹¹ *Ibid.* p 86.

⁹² Q. Eijkman, D. Lettinga, G. Verbossen. Impact of Counter-Terrorism on Communities: Netherlands Background Report.

Arvutivõrgus:

https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/20205/Netherlands_FINAL.pdf?sequence=1
(01.05.2017)

julgeolekuasutuste poolt kogutud teabe tõendina kasutamine kohtute poolt.⁹³

1. novembril 2006. aastal jõustus seadusemuudatus, millega võimaldatakse AIVD poolt koostatud ametlike aruannete kasutamist kriminaalmenetluses tõendina. Madalmaade kriminaalmenetluse seadustiku (*Wetboek van Strafvordering*) artikli 344 lg 1 p 3 alusel, mille kohaselt on kriminaalmenetluses lubatud kirjalikeks tõenditeks ka avaliku võimu kandjate poolt koostatud ning nende pädevusse kuuluvaid küsimusi puudutavad dokumendid ja lisaks dokumendid, mis on koostatud välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni ametniku poolt, näiteks Europoli või Interpoli poolt.⁹⁴

Seejuures loodi süsteem, mille kaudu oleks võimalik kontrollida ametlike aruannete usaldusväärsust. Seadusemuudatusega võimaldati Madalmaades tõendina kasutada ka julgeolekuasutuse ametniku poolt antud ütlusi asjaolude kohta, mis on julgeolekuasutusele teabehanke käigus teatavaks saanud, et seeläbi hinnata ametlikus aruandes sisalduva teabe usaldusväärsust.⁹⁵ Kui julgeolekuasutuste ametnikud ei saa riigi julgeoleku huvides ja saladuse hoidmise kohustuse tõttu avalikul istungil teabehankega kogutud tõendite kohta ütlusi anda, saadab kriminaalasja arutav kohtunik materjalid Rotterdami Ringkonakohtule, kellel on ainsana pädevus julgeolekuasutuse ametniku tunnistajana ülekuulamiseks. Rotterdami Ringkonnakohtu kohtunike funktsioon on võrreldav Eesti eeluurimiskohtunikega, kuna muuhulgas annavad ka nemad välja näiteks lubasid jälitustoimingute tegemiseks. Julgeolekuasutuse ametniku ülekuulamist reguleerivad Madalmaade kriminaalseadustiku artiklid 226m – 226s. Riigi julgeoleku tagamiseks võib julgeolekuasutuse ametniku, keda tunnistajana ülekuulatakse, anonüümseks tunnistada ning istungile võib, kuid ei pruugi olla lubatud süüdistatav ja kaitsja ning prokuratuur. Pooltel ei ole võimalik tunnistaja anonüümseks kuulutamise või istungi

⁹³ Q. Eijkman et al. *op. cit.* p 37.

⁹⁴ Wetboek van Strafvordering. Arvutivõrgus: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2017-03-01#BoekTweede> (01.05.2017).

⁹⁵ D. Bigo, S. Carrera, N. Hernanz, A. Scherrer. National Security and Secret Evidence in Legislation and before the Courts: Exploring the Challenges. European Union, 2014, p 13. Arvutivõrgus: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509991/IPOL_STU\(2014\)509991_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509991/IPOL_STU(2014)509991_EN.pdf) (01.05.2017)

ex parte toimumise otsust vaidlustada.

Eelistungil vastab julgeolekuasutuse ametnik võimaluse piires eeluurimiskohtuniku poolt esitatavatele küsimustele ametliku aruande kohta. Eeluurimiskohtunikul ei ole kohustust avaldada kõike informatsiooni, mis talle ülekuulamisel teatavaks sai, sh tunnistaja identiteeti, isegi kriminaalasja sisuliselt arutavale kohtule. Asja sisuliselt arutavale kohtunikule edastab eeluurimiskohtunik tunnistaja ülekuulamise kirjaliku protokoll. Kusjuures kirjaliku protokoll edastamises on vajalik ka julgeolekuasutuse ametniku nõusolek, vastasel juhul ei saa ütlusi tõendina kasutada.⁹⁶

Madalmaade süsteemile, kus kriminaalmenetluses on võimalik tõendina kasutada nii julgeolekuasutuste poolt koostatud ametlikku aruannet, kui ka julgeolekuasutuse ametniku anonüümselt antud ütlusi, on kirjanduses etteheidetud mitmete kriminaalmenetluse põhimõtete riiveid.

Esiteks riivab see sisemise avalikustamise põhimõtet, mille kohaselt kõik kriminaalmenetluses kasutatud tõendid peavad olema pooltele avalikustatud enne kohtumenetlust. Madalmaades kehtiva õigusliku raamistiku tõttu ei ole prokuratuuril, kaitsjal ega ka kriminaalasja arutaval kohtul juurdepääsu kogu eeluurimiskohtunikule teada olevale ülekuulamisel avaldatud informatsioonile. Seejuures on oluline asjaolu, et AIVD-il puudub erinevalt KAPO-st endal pädevus kriminaalmenetluses uurimisasutusena tegutseda nagu. Samuti on riiveks peetud asjaolu, et otsuse ülekuulamisel teatavaks saanud teabe tõendina kasutamise kohta teeb sisuliselt julgeolekuasutuse ametnik. Samas on tagatud relvade võrdsus, kuivõrd piiratud juurdepääs kõikidele tõenditele on võrdselt kõigil menetlusosalistel. Salajase tõendi kasutamise keeld ei ole aga absoluutne ning kõigi tõendite avalikustamata jätmist õigustab tunnistaja ning tema perekonna, riigi julgeoleku või teabehanke meetodite salajasuse kaitsmise vajadus.⁹⁷

Teiseks on piiratud süüdistatava kaitseõigus, kuna tõendite kogumisel ei ole teada

⁹⁶ J.E.B. Coster van Voorhout. *op. cit.* p 127.

⁹⁷ *Ibid.* p 128.

tunnistaja identiteet, ülekuulamine ei toimu avalikult ega ka selle kohtuniku poolt, kes asjas lõpliku otsuse peab tegema ja kaitsjal puudub õigus tunnistajat ülekuulamsiel küsitleda.⁹⁸

Kolmandaks on õiguskirjanduses kahtluse alla seatud ka eeluurimiskohtuniku pädevust anda julgeolekuasutuse ametniku ütluste põhjal adekvaatne hinnang nende ütluste ning ametliku aruande usaldusväärsusele, kuivõrd julgeolekuasutuse ametniku kohustus kohtule informatsiooni jagada on piiratud.⁹⁹

Kokkuvõttes on Madalmaade regulatsioonil, mis näeb ette võimaluse julgeolekuasutuste poolt kogutud tõendite usaldusväärsust kontrollida julgeolekuasutuse ametniku anonüümse tunnistajana ülekuulamise kaudu, mitmeid aspekte, mille pinnalt tõusetub küsimus, kas selline meede üleüldse aitab kaasa süüdistatava menetluslike õiguste tagamisele, sest sisuliselt luuakse julgeolekuasutuste poolt kogutud teabe usaldusväärsuse kontrollimiseks uus tõend, mille usaldusväärsus on samuti kaheldav. Seejuures on Madalmaade õiguskirjanduses seatud küsimuse alla kogu julgeolekuasutuse ametniku anonüümse tunnistajana ülekuulamise menetluse kooskõla ausa kohtupidamise põhimõttega, kuna kaitsjale ei pruugi olla tagatud võimalus tunnistaja ülekuulamiseks. Eesti regulatsiooni puhul ei ole küsimus tõendite usaldusväärsusest ka sedavõrd terav, kuna erinevalt Madalmaadest ei kasutata tõendina julgeolekuasutuste poolt sünteesitud teavet, mistõttu puudub vajadus küsida, kas julgeolekuasutused ikkagi jõudsid olemasoleva informatsiooni põhjal õigete järeldusteni.

⁹⁸ D. Bigo, *et al. op. cit.* p 14.

⁹⁹ J.E.B. Coster van Voorhout. *op. cit.* p 129.

2.2 Sloveenia Vabariik

Sloveenias tegeleb nii sise- kui välisjulgeoleku tagamisega *Slovenska obveščevalno-varnostna agencija* (SOVA).¹⁰⁰ Julgeolekuasutuse poolt kogutud informatsiooni kasutamine kriminaalmenetluses võib Sloveenias teoorias toimuda mitmel moel – kas ajendina kriminaalmenetluse alustamiseks või teatud uurimistoimingute tegemiseks vajaliku põhjendatud kahtluse olemasolu tõendamiseks või tõendina kriminaalasja arutamisel kohtus. Seejuures tekitab viimane viis julgeolekuasutuste kogutud teabe kasutamiseks kõige enam vaidlusi, kuivõrd sellise teabe kogumiseks ei viida alati eelnevalt läbi kohtulikku kontrolli, mistõttu ei kehti sellele sama kõrged menetlusgarantiid, kui kriminaalmenetluses tõendite kogumisele.¹⁰¹ SOVA seaduse (*Zakon o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji*) § 24 kohaselt on teabehankeks eelnevalt kohtulikku luba vaja üksnes sõnumisaladuse riivamise puhul.¹⁰² Samas on uurimisasutustel võimalik jälitustoiminguid läbi viia üksnes kohtu loa või erandkorras prokuratuuri alusel kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud korras.

Sloveenias tekkis esimene tõsine diskussioon SOVA ja kriminaalmenetluse vahekorra 2011, kui Sloveenia konstitutsioonikohus tegi lahendi asjas Up-412/03.¹⁰³ Nimelt oli SOVA ning Sloveenia siseministerium 9. septembrist 1993 alates sõlmitud leping, mille alusel aitas SOVA politseiasutusi jälitustoimingute läbiviimisel. Kaebaja suhtes oli välja antud kohtu luba, millega kriminaalmenetluse raames kuulati tema telefonikõnesid pealt, kuna teda kahtlustati narkootikumide salaveos. Kuigi kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt oleks jälitustoiminguid pidanud läbi viima politsei, oli jälitustoimingute tegemise ülesanne lepingu alusel üle antud SOVA-le põhjendusel, et politseil ei olnud selliseks toiminguks tehnilisi vahendeid. Sloveenia Konstitutsioonikohus leidis, et pädevuse puudumise tõttu polnud SOVA poolt kogutud tõend lubatav ning demokraatlikus ühiskonnas on tõendite kogumine võimalik ainult asutuse poolt, kelle ülesandeks on kriminaalasjade menetlemine.

¹⁰⁰ European Union Agency for Fundamental Rights. *op. cit.* p 95.

¹⁰¹ A. Završnik. Blurring the Line between Law Enforcement and Intelligence: Sharpening the Gaze of Surveillance? *Journal of Contemporary European Research*, Vol 9. Issue 1, p 194.

¹⁰² *Zakon o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji*. Uradni list RS, št. 81/06. Arvutivõrgus: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-3534?sop=2006-01-3534> (01.05.2017)

¹⁰³ Ustavno sodišče, 08.12.2005, Up-412/03-21. Arvutivõrgus: <http://odlocitve.us-rs.si/documents/47/b1/up-412-032.pdf> (01.05.2017).

Kuigi on ebatõenäoline, et Eestis võiks kõne alla tulla jälitustoimingute tegemise ülesande lepinguline üleandmine julgeolekuasutustele põhjendusel, et pädeval uurimisasutusel ei ole selleks tehnilisi vahendeid, on see siiski hea näide sellest, kuidas ka Sloveeias on sisuliselt eitatud julgeolekuasutuste poolt kogutud tõendite lubatavust olukorras, kus tegelikult oleks saanud ja pidanud läbi viidama kriminaalmenetluslikke jälitustoiminguid.

2.3 Ameerika Ühendriigid

Ameerika Ühendriikides tegeleb nii vastuluure kui ka kriminaalmenetlusega *Federal Bureau of Investigation* (FBI). Nimetatud funktsioonid olid esialgu asutusesiseselt eraldatud selliselt, et erinevate funktsioonidega tegelesid eraldi osakonnad. 1970. aastal avastas FBI vastuluurega tegelev osakond, et Ameerika Ühendriikide Informatsiooniagentuuri töötaja Humphrey edastas Vietnami kodanikule salastatud diplomaatilist informatsiooni, kes edastas seda Vietnami Demokraatliku Vabariigi ametnikele. FBI vastuluure osakond viis mitu kuud Humphrey suhtes läbi jälitustegevust riigi julgeoleku tagamise eesmärgil, kuid ühel hetkel hakkas jälitustegevust juhtima kriminaalmenetlusega tegelev osakond. Kui kriminaalasi kohtusse jõudis, oli vaja selgitada, kas jälitustegevusega saadud süüstavat informatsiooni oli võimalik kasutada kriminaalasjas tõendina. Kriminaalasja lahendis Ameerika Ühendriigid vs Truong Dinh Hung kasutati esmakordselt nn peamise eesmärgi testi, mis oli kasutusel ka kõigis hilisemates kaasustes, kus teabehankega kogutud tõendeid kriminaalmenetluses kasutati. Kohus leidis, et senikaua, kui jälitustegevuse peamine eesmärk oli koguda teavet julgeoleku kaitseks välisriigi tegevuse kohta, on jälitustegevusega saadud teavet võimalik kasutada ka kriminaalmenetluses. Hetkest, kus jälitustegevust hakkasid juhtima peamiselt kriminaalmenetlusega tegelev FBI haru, muutus jälitustegevuse peamine eesmärk

repressiivseks, mistõttu ei olnud teabehankega kogutud teave tõendina kasutatav.¹⁰⁴

Sellise kohutpraktikast väljakasvanud skeemi mõnevõrra rangema versiooni võttis kasutusele ka 1978. aastal vastuvõetud *Foreign Intelligence Surveillance Act* (FISA), mis võimaldas elektroonilise jälitustegevuse kaudu koguda teavet välisriikide või välisriikide agentide kohta. Sellegipoolest oli FISA alusel kogutud teabe jagamine enne *USA PATRIOT Act*-i vastuvõtmist julgeolekuasutuste ning uurimisasutuste vahel pigem harv nähtus. Peamiselt loeti selle põhjuseks asjaolu, et FISA sõnastuse kohaselt oli teabehange lubatav üksnes siis, kui teabe kogumise eesmärgiks oli teabe kogumine välisriikidest tulenevate ohtude kohta. 2001. aastal vastuvõetud *USA PATRIOT Act*-iga muudeti ka FISA ning FISA alusel muutus jälitustegevus lubatavaks ka olukorras, kus märkimisväärne eesmärk (ehk mitte enam ainus eesmärk) teabe kogumisel ei ole teabe kogumine välisriikidest tulenevate ohtude kohta. *United States Foreign Intelligence Surveillance Court* (FISC) märkis, et seaduse muudatusega muutus lubatavaks ka FISA alusel kogutud teabe tõendina kasutamine olukorras, kus teabehanke korras teabe kogumine ei olnud jälitustegevuse ainus eesmärk.¹⁰⁵

Hea selgituse, kuidas toimub teabehankega kogutud tõendite kasutamine USA kriminaalmenetluses, leiab lahendist Ameerika Ühendriigid vs. Ilyas Kashmiri ja teised. Kohus selgitab selles, et olukorras, kus süüdistatava vastu soovitakse kasutada tõendeid, mis on kogutud teabehanke käigus, tuleb kohtul kontrollida selliste tõendite kogumise seaduslikkust. Selleks on üldjuhul ettenähtud kinnine istung, kuhu pole lubatud ka menetlusosalised ning milles kohtunik hindab FISA alusel kogutud teavet samamoodi nagu FISC hindab teabehankeks loa andmist. Põhimõtteliselt on FISA kohaselt kohtul selles etapis FISA materjale pooltele ka osaliselt avalikustada, kui see on vältimatult vajalik selliste tõendite seaduslikkuse hindamiseks. Kriminaalasja lahendav kohus hindab, kas kogutud tõendid vastavad FISA määruse nõuetele, st et

¹⁰⁴ F. F. Manget. Intelligence and the criminal law system. Stanford Law and Policy Review. Vol. 17:411, p 417.

¹⁰⁵ Evidence Obtained Pursuant to Foreign Intelligence Surveillance Act Could Be Used for Domestic Criminal Prosecution. The Computer & Internet Lawyer. Volume 24, 2017, p 24.

selliste andmete kogumine on FISA alusel lubatud.¹⁰⁶

Kokkuvõttes on USA kriminaalmenetluse õiguses üheks keskseks probleemiks olnud küsimus sellest, et ega menetlust, mis on mõeldud riigi julgeoleku kaitseks teabe kogumiseks ja kriminaalmenetlust ei kasutataks vale eesmärgi saavutamiseks. Autori hinnangul oli teabehankega kogutud tõendi lubatavuse hindamisel peamise eesmärgi test üsna hea vahend menetluste eesmärgipärase kasutamise tagamiseks ning sarnase kaalumise võiks üle võtta ka Eesti õigusesse näiteks teabehankega kogutud tõendite esitamisel *ultima ratio* põhimõttele vastavuses hindamise etapis. Samas hilisemad muudatused USA seadusandluses, millega püüti piirata teabehanke kasutamist vääril eesmärgil sellega, et laiendati teabehanke võimalikke eesmärke, ei tasu autori hinnangul enam eeskujuks võtta, kuivõrd sisuliselt sellise lahendusega hoopis vähendati süüdistatava menetlusgarantiisid.

3. Teabehankega kogutud tõendi kasutamise kooskõla kriminaalmenetluse printsiipidega

3.1 Legaliteediprintsiip

Kaitsepolitseiameti puhul, kes on KrMS § 31 lg 1 kohaselt lisaks julgeolekuasutusele ka uurimisasutus, võib tekkida küsimus, miks kriminaalmenetluses kasutatud tõendeid on kogutud väljaspool kriminaalmenetlust, kui KrMS § 6 sätestab kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõtte ehk legaliteedipõhimõtte, mille kohaselt on uurimisasutus kuriteo asjaolude ilmnemisel kohustatud alustama kriminaalmenetlust, kui puuduvad KrMS §-s 199 loetletud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud.

Riigikohus on märkinud, et otstarbekuse kaalutlusel on võimalik alustatud kriminaalmenetlust üksnes lõpetada, kuid kriminaalmenetluse alustamise enese suhtes kehtiva õiguse kohaselt selline kaalutusõigus puudub ja selles toimib kohustuslikkuse

¹⁰⁶ The United States District Court for the Northern District of Illinois Eastern Division. Order no 09 CR 830-4. *United States of America vs. Ilyas Kashmiri, et al.*

põhimõtte reservatsioonideta. Nimetatud põhimõtet täpsustades märgitakse KrMS § 193 lg-s 1 ja §-s 194, et kriminaalmenetluse alustamiseks peab olema ajend (kuriteoteade või kuriteole viitav muu teave) ja alus (kuriteo tunnuste sedastamine kriminaalmenetluse ajendis).¹⁰⁷ Legaliteedipõhimõtte kohustab pädevaid ametivõime alustama kuriteo tunnuste sedastamisel kriminaalmenetlust sõltumata mis tahes isiku või riigiasutuse arvamusest. Uurimisasutusel ja prokuratuuril puudub kuriteole viitava teabe saamisel pädevus hinnata kriminaalmenetluse alustamise otstarbekust üksikjuhtumil. Asjas nr 3-1-1-19-10 hindas Riigikohus, kas Kaitsepolitsei, Päästeameti ja prokuratuuri lõhkematerjali asukohast teavitamise kampaania käigus oli võimalik lõhkematerjali vabatahtlikult väljaandja suhtes jätta kriminaalmenetlus alustamata. Riigikohus märkis, et lõhkematerjali asukohast teavitamise kampaania suurendab ühiskondlikku julgeolekut ja on seetõttu oma eesmärgilt heakskiidetav. Samas, kuna PS § 3 lg 1 esimese lause kohaselt teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel, siis peavad ka erandid KrMS §-s 6 sätestatud kriminaalmenetluse alustamise kohustuslikkuse põhimõttest tulenema seadusest. Sellise lähenemisega saavutatakse kõigi asjassepuutuvate isikute võrdne ja õiglane kohtlemine. Seejuures on erandite kehtestamine legaliteedipõhimõttest võimalik ainult konstitutsioonilise seadusega.¹⁰⁸

Riigikohus on märkinud, et süüteomenetluse alustamiseks vajaliku ajendi ja aluse olemasolu tuvastatakse sageli haldusmenetluses.¹⁰⁹ Kuna Kaitsepolitseiamet tegutseb julgeolekuasutusena eelkõige kuritegude tõkestamise eesmärgil, siis on paratamatu, et kogutav teave on selline, mis viitab kuritegevusele ning mis teatud juhtudel on käsitledav ajendina KrMS § 194 mõistes. Ajendina mõistetakse seejuures kuriteole viitavat teavet, mis on teatavaks saanud uurimisasutusele ning alusena kriminaalasja alustamiseks pädeva ametniku hinnangut, et toime võib olla pandud kuritegu.¹¹⁰ Seega tuleb uurimisasutusel legaliteedipõhimõttega arvestada olukorras, kus

¹⁰⁷ RKKKo 22.09.2010, 3-1-1-60-10, p 7.

¹⁰⁸ RKKKo 14.04.2010, 3-1-1-19-10, p 8.2.

¹⁰⁹ RHKHm 02.11.2016, 3-3-1-33-16, p 12; RKKKo 07.04.2014, 3-1-1-22-14, p 7.2.

¹¹⁰ N. Aas KrMSK § 194/p 2 - 3.1

karistatav tegu on jõudnud vähemalt katse staadiumisse. Seega on KAPO legaliteedipõhimõtte kohaselt kohustatud alustama kriminaalmenetlust olukorras, kus neile, kui uurimisasutusele on saanud teatavaks vähemalt katsestaadiumisse jõudnud kuriteole viitav teave ja selle kuriteo kohtueelne uurimine on nende pädevuses. Kuna KAPO täidab nii julgeolekuasutuse kui ka politseilist funktsiooni, võib tekkida küsimus, kas kogu julgeolekuasutuse ülesandeid täites kogutud teave on automaatselt teave, mis on saanud teatavaks KAPO-le kui uurimisasutusele, kuna pole välistatud, et mõni ametnik, kes tegeleb vastuluurega ei tegelegi kuritegude kohtueelse menetlemisega. Et seadusandja on otsustanud uurimisasutuse ja julgeolekuasutuse funktsioonid institutsionaalselt ühendada võib siiski asuda seisukohale, et sellega on soovitud lihtsustada teabe jagamist ning julgeolekuasutuse ülesandeid täites teatavaks saanud kuriteole viitavat teavet võib lugeda teabeks, mis on teatavaks saanud ka KAPO-le kui uurimisasutusele.

Teoreetiliselt võib julgeolekuasutuste töös tekkida olukordi, kus vastuluure või JAS alusel kuritegude tõkestamise käigus saab KAPO-le ootamatult teatavaks hoopis muule väärteole või kuriteole viitav teave, kuid selle süüteo menetlemine võiks takistada või muuta oluliselt keerulisemaks esialgse kuriteo tõkestamise või vastuluurelise tegevuse. Olukorras, kus kuriteo või väärteo kohtueelne menetlemine ei ole KAPO pädevuses, on tulenevalt JAS § 32 lg-test 1 ja 2 KAPO-l kohustus edastada see informatsioon riigiasutusele, kelle pädevuses on selliste süütegude menetlemine, juhul kui see on vajalik nendele riigiasutustele pandud ülesannete täitmiseks ja kui teabe edastamine ei kahjusta julgeolekuasutuse ülesannete täitmist. Seega on KAPO-l olukorras, kus süüteo kohtueelne menetlemine ei ole tema pädevuses, võimalik kaaluda, kas teabehankega saadud teavet teistele uurimisasutustele või prokuratuurile edastada. Andmete edastamise puhul tuleb muuhulgas arvestada RSVS-i piirangutega ning mitte edastada riigisaladusega kaetud andmeid teiste riigiasutuste töötajatele, kellel ei ole riigisaladusele juurdepääsuõigust. Andmete, sealhulgas süüteole viitava teabe, edastamisest teistele uurimisasutustele võib keelduda, kui see kahjustaks julgeolekuasutuse ülesannete täitmist, ehk näiteks olukorras, kus süütemenetluse

algatamine takistaks vastuluuret või JAS-ist tulenevat kuritegude tõkestamise ülesannet.

Olukord, kus teabehanke käigus on avastatud teavet, mis viitab kuriteole, mille kohtueelne uurimine on KAPO pädevuses, on teistsugune. Kuna JAS § 32 ei reguleeri teabehankega kogutud teabe kasutamist asutusesiseselt, ega piira andmete kasutamist uurimisasutuse funktsioonide täitmiseks, kohaldub KAPO-le sellises olukorras KrMS §-st 6 tulenev legaliteedipõhimõte. KAPO uurimisalluvuses olevate kuritegude puhul tuleb seega alustada kriminaalmenetlust, kuivõrd seaduslikku alust, mis lubaks menetluse alustamata jätta ei tulene KrMS § 199 lg-st 1 ega JAS-ist. Seejuures, kuivõrd JAS-i puhul ei ole tegemist konsitutsioonilise seadusega¹¹¹, ei oleks Riigikohtu asjas nr 3-1-1-19-10 väljendatud seisukohtade järgi JAS-ile viidates kriminaalmenetluse alustamata jätmine ka võimalik. Seega oleks kriminaalmenetluse alustamata jätmine olukorras, kus kuriteo kohtueelne uurimine on KAPO pädevuses, KrMS legaliteedipõhimõttega vastuolus. Olukorras, kus KAPO jätkaks kriminaalmenetluse alustamata, ei pruugi see mõjutada teabehanke kui eraldiseisva menetluse õiguspärasust, kuid kindlasti tõusetub lisaks küsimus *ultima ratio* põhimõtte osas.

Kuigi kriminaalmenetluse ajendi ja aluse esinemisel on KAPO-l üldjuhul kohustus kriminaalmenetlust alustada, ei tulene JAS-ist ega KrMS-ist, et kriminaalmenetluse läbiviimisel ei tohiks jätkata ka teabehankega. Eestis on seega lubatud kriminaalmenetluse, sh jälitustoimingute ja teabehanke läbiviimine paralleelselt. Nimetatud lahendus on põhjendatud, sest arvestades, et kriminaalmenetluse eesmärk ei ole julgeoleku tagamine, ei saa kriminaalmenetlus asendada julgeolekuasutuste tegevust põhiseadusliku korra kaitse menetluses ning julgeolekuasutustel puudub õiguslik alus oma ülesanded põhiseadusliku korra kaitsmise menetluses täitmata jätta kriminaalmenetluse kulgemise fakti tõttu.

¹¹¹ PS § 104 p 17 ei nimeta JAS-i. Kuigi JAS on seotud julgeoleku ja riigikaitsega, ei ole ka põhiseaduse kommenteeritud väljaandes JAS-i konstitutsiooniliseks seaduseks loetud. JAS seletuskirja kohaselt on julgeolekuasutuste seaduse vastuvõtmiseks Riigikogus vajalik lihthäälteenus.

Samas on paralleelselt kulgevates menetlustes kätketud oht, et teabehanget võidakse kasutada kriminaalmenetluseks tõendite kogumiseks. Nii USA-s kui Madalmaades on teabehankega kogutud tõendi seaduslikkuse ja seeläbi lubatavuse hindamisel peetud üheks kriteeriumiks seda, et teabehange viidi läbi eesmärgipäraselt, mitte süüteomenetluse eesmärkide saavutamiseks.¹¹² Madalmaade ülemkohus on seejuures täpsustavalt märkinud, et paralleelselt kulgenud menetlustes on võimalik kasutada teabehankega kogutud tõendeid juhul, kui kriminaalmenetluse toiminguid ei ole jäetud tahtlikult rakendamata eesmärgiga kasutada tõendina hoopis teabehankega kogutud informatsiooni.¹¹³

Autori hinnangul oleks vajalik sarnase menetlusgarantii ülevõtmine Eesti kriminaalmenetlusele ning põhimõtteliselt oleks see võimalik, kui tõlgendada KrMS § 126¹ lg 2 piirangut selliselt, et *ultima ratio* põhimõtte kohaselt ei oleks teabehankega kogutud tõendi kasutamine lubatav, kui tõendi kogumine kriminaalmenetluse toimingutega, sh jälitustoimingutega, polnud teabehanke toimingute tegemise ajal oluliselt raskendatud või võimatu või õigeaegselt võimalik. Selline konstruktsioon vähendaks oluliselt võimalust kasutada teabehanget tagavaravariandina selliselt, et juhul kui kriminaalmenetluses jääb mõni toiming tegemata, saaks selle asendada JAS alusel läbiviidud menetlustoimingutega. Samas tuleb arvestada, et kui jälitustegevusega tegeleb paralleelselt kriminaalmenetluses ja teabehanke käigus KAPO, siis on tõenäoline, et näiteks isiku varjatud jälgimise puhul ei hakka asutus kasutama eraldi tehnilisi vahendeid, vaid erinevaid menetlusi viiakse läbi täpselt sama toiminguga.

Kokkuvõttes ei ole autori hinnangul KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt teabehankega kogutud tõendite kasutamine vastuolus legaliteedipõhimõttega, kuna nimetatud põhimõttest ei saagi tuletada piirangut tõendite kasutamisele. Enne kuriteo toimepanemist teabehankega kogutud info kasutamine kriminaalmenetluses ei ole autori hinnangul problemaatiline. KAPO-l ning Teabeametil on võimalik teabehankega jätkata ka

¹¹² F. F. Manget. *op. cit.* p 421.

¹¹³ H. Ballin. *op. cit.* p 187.

juhul, kui kuritegu on juba vähemalt katsestaadiumisse jõudnud, kui see on vajalik põhiseadusliku korra kaitseks, kuna JAS alusel julgeolekuasutustele pandud kohustusi ei saa piirata teises menetluses kehtiva legaliteedipõhimõttega. Pärast kuriteo katsestaadiumisse jõudmist jätkunud teabehankega kogutud tõendite kasutamisel peaks autori hinnangul aga muutuma keerulisemaks põhjendamine, miks ei olnud teabe kogumine kriminaalmenetluse toimingutega, sh jälitustoimingutega, võimalik.

3.2 Õigus ausale kohtumenetlusele

3.2.1 Õiguse ausale kohtumenetlusele EIÕK art 6 tähenduses

Eesti põhiseadus ei sisalda otsesõnu õigust ausale kohtumenetlusele, kuid õiguskirjanduses on leitud, et see ei tähenda, et põhiseadus ausa kohtumenetluse põhimõtet ei tunnustaks. Ausa kohtumenetluse saavutamiseks üksikud õigused sisalduvad näiteks PS §-des 21, 22 ja 24 ning PS §-s 14, mis näeb ette üldise põhiõiguse korraldusele ja menetlusele.¹¹⁴ Nimetatud õigus hõlmab nii haldus- kui ka kohtumenetlust.¹¹⁵ Riigikohus on märkinud, et Riigikogul on kohustus sätestada kohtumenetlus seoses EIÕK õiguste tagamisega, kuna EIÕK on Eesti õiguskorra lahutamatu osa, ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on PS § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus.¹¹⁶ Seega on ausa kohtumenetluse põhimõte tuletatav ka põhiseadusest, kuid selle täpsemaks sisustamiseks tuleks siiski pöörduda EIÕK-i ja EIK-i vastavate lahendite juurde.

Õiguse ausale kohtumenetlusele sätestab EIÕK art 6. "Ausus" on lai ning muutuv termin, mistõttu võib kohtumenetluse ausust mõjutada nii menetluse väga tehnilised küsimused, aga ka laiem ühiskondlik kontekst.¹¹⁷ Tegemist on mitte üksiku õiguse, vaid üldmõistega, mis sisaldab erinevaid aspekte, põhimõtteid ja õigusi, mille

¹¹⁴ U. Lõhmus. *op. cit.*, lk 21.

¹¹⁵ RKPJKo 14.04.2003, 3-4-1-4-03, p 16.

¹¹⁶ N. Parrest. PõhiSK § 14/13.1.

¹¹⁷ S. Greer. *The European Convention on Human Rights. Achievements, Problems and Prospects.* Cambridge University Press 2006, pp 251-253.

kataloog on avatud.¹¹⁸ Kriminaalmenetluses hõlmab ausus nii art 6 lg-s 1 nimetatud üldisi kriteeriume, kui ka lg-tes 2 ja 3 sätestatud kriminaalmenetluse spetsiifilisi kriteeriume.

Lisaks artiklis 6 *expressis verbis* loetletud õigustele hõlmab õigus ausale kohtumenetlusele ka tuletatud õigusi, mis ei tulene otseselt artikkel 6 tekstist, vaid mida EIK on artikkel 6 kohaldamisel käsitletud siiski ausa kohtumenetluse alla paigutuvate või sellega vahetult seotud õigustena. Sellisteks tuletatud õigusteks on loetud:

- Õigust võistlevale kohtumenetlusele;
- Õigust olla oma kohtuasja arutamise juures ja kohtuasja arutamises osaleda;
- Relvade võrdsust;
- Õigust vaikida ning mitte anda ennast süüstavaid ütlusi;
- Õigus kaitsjale kohtueelses menetluses;
- Õigust, et süüdistatava vastu ei kasutataks tõendeid, mis on saadud piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise käigus, samuti kuriteole kihutamise või provotseerimisega;
- Õigus põhjendustele kohtuotsuses.¹¹⁹

EIK ei ole nimetatud õiguste puhul nende tuletamise aluseid põhjalikult selgitanud ega põhjendanud, kuidas tuletatud õigused kujundatud on ning kuidas nad artiklis 6 nimetatud õigustega suhestuvad. Mõnel juhul moodustavad nad eraldiseisva õiguse ning mõnel juhul on nad artiklis 6 sõnaselgelt loetletud õiguse osa või ka mõne teise tuletatud õiguse alla kuuluv õigus. EIK ei ole oma praktikas tuletatud ning artiklis 6 sõnaselgelt loetletud õiguste vahel väga selgelt joont nende eristamiseks tõmmanud.¹²⁰ Näiteks on EIK tuletanud õiguse osaleda oma kohtuasja arutamises

¹¹⁸ U. Lõhmus. *op. cit.*, lk 20.

¹¹⁹ R. Goss. Criminal fair trial rights. Article 6 of the European Convention on Human Rights. Hart Publishing 2014, pp 90-91.

¹²⁰ *Ibid.*

artiklist 6 tervikuna.¹²¹

Tuvastades artikkel 6 rikkumisi, on Strasbourg kohus peamiselt hinnanud kriminaalmenetluse ausust, mitte kohtulahendi õigsust ega kohtumenetluse konkreetset ülesehitust. Seega on EIÕK järgi riikidel üsna lai diskretsiooniruum menetlusnormide kehtestamiseks ning otsustamiseks milliste vahendite kaudu EIÕK-is sätestatud õiguse realiseerimine tagada.¹²²

Kriminaalmenetlus peab tagama tasakaalu kahe erineva eesmärgi vahel, milleks on kuritegevuse preventatsioon ehk ühiskonna huvid üheltpoolt ning süüdistatava õiguste kaitse teiselt poolt. Artikkel 6 ei anna täpset kohta, kuhu see joon kahe erineva eesmärgi vahel tõmmata, kuid sellest saab järeldada, et süüdistatavate õiguste kaitse on eesmärgina kaalukam.¹²³

3.2.2 EIÕK art 6 rikkumiste tuvastamine EIK praktika kohaselt

Artiklis 6 sisalduvate õiguste riive kindlakstegemisel tuleb arvestada, et kui välja arvata selle esimese lõigu teine lause, mis räägib istungi kinniseks kuulutamisest, ei sisalda artikkel 6 õigustusi selles nimetatud õiguste piiramiseks ehk piiriklauslit. Erinevalt artiklist 6 on piiriklausel näiteks artiklil 8, mis sätestab õiguse era- ja perekonnaelu austamisele. Selle kohaselt ei tohi ametivõimud sekkuda õiguse kasutamisse muidu kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Ilma piiriklauslita artiklid on näiteks veel ka art 3, art 4 ja art 7.

Ometi on EIK märkinud erinevate art 6 õiguste kohta, et tegemist ei ole absoluutsete õigustega. Näiteks lahendis Murray vs. Ühendkuningriik on EIK selgitanud, et

¹²¹ EIKo 23.02.1994, 16757/90, *Stanford vs. Ühendkuningriik*.

¹²² S. Greer. *op. cit.*, p 253

¹²³ *Ibid.*

siseriiklik kohus ei saa tuvastada isiku süüd üksnes seetõttu, et isik otsustab vaikida, kuid see ei tähenda, et vaikimisel ei tohi olla üldse mingit mõju kohtu poolt tõendite hindamisele. Seetõttu on vastus küsimusele, kas õigus vaikida on absoluutne õigus, EIK hinnangul negatiivne.¹²⁴ Teabehankega kogutud tõendite kasutamise kontekstis on enim olulised ilmselt EIK lahendid nn salajaste tõendite kohta. Näiteks lahendis *Kennedy vs Ühendkuningriik* selgitas EIK, et süüdistatava õigus, et talle avaldataks kõik asjakohased tõendid, ei ole absoluutne õigus. Seejuures tuleb kaaluda üheltpoolt õigust võistlevale menetlusele ning teiselpoolt riigi julgeoleku vajadusi ning huvi hoida kriminaalmenetluse meetodid salajas.¹²⁵ Lahendis *Deweere vs Belgia* on EIK märkinud, et kriminaalasjades on õigus pöörduda kohtusse samamoodi piiratud nagu tsiviilasjadeski, kuid seejuures ei ole kohtu ülesanne selgitada üldist teooriat, kuidas selliseid piiranguid tuletatakse.¹²⁶ EIK-i praktikas leidub siiski erinevaid meetodeid, mida kohus rakendab, et teha kindlaks, kas toimunud on artikli 6 rikkumine.

Esiteks hindab EIK artikkel 6 riivet hinnates, kas kohtumenetlus tervikuna ei olnud aus. Seejuures ei tähenda kohtumenetluse tervikuna hindamine, et riivatud peaks olema mitut artiklis 6 nimetatud õigust korraga. Siiski on näiteks kahte või enam artiklis 6 nimetatud õigust on riive hindamisel korraga arvesse võetud ilma, et oleks hakatud hindama, kas rikkumised koos muutsid menetluse tervikuna ebaausaks. EIK võib siiski rakendada kohtumenetluse tervikuna hindamist ka juhul, kui riivatud on mitut artiklis 6 nimetatud õigust korraga.¹²⁷

Eelkõige on kohtulemenetluse tervikuna arvesse võtmise aususe hindamisel tulnud teemaks vaidlustes tõendite lubatavuse üle. Seejuures on EIK-i seisukoht, et EIK-i ülesanne ei ole hinnata, kas mõni kindel tõendiliik – näiteks selline, mis on siseriikliku õiguse kohaselt ebaseaduslikul teel kogutud –, võib olla kohtumenetluses lubatav. EIK saab vastata üksnes küsimusele, kas menetlus tervikuna, hõlmates sealhulgas tõendite kogumise viisi, oli aus. See hõlmab väidetava ebaseaduslikkuse

¹²⁴ EIKo 28.10.1994, 14310/88, *Murray vs. Ühendkuningriik*, p 47.

¹²⁵ EIKo 18.05.2010, 26839/05, *Kennedy vs. Ühendkuningriik*, p 187.

¹²⁶ EIKo 27.02.1980, 6903/75, *Deweere vs. Belgia*, p 49.

¹²⁷ R. Goss. *op. cit.*, p 125.

hindamist ning, kui rikutud on lisaks mõnda EIÕK-i õigust, siis ka selle arvestamist.¹²⁸ Kohtumenetluse tervikuna hindamiseks on kohus andnud ka juhise, et eelkõige tuleb hinnata, kas süüdistatavale on piisavalt tagatud kaitseõigus.¹²⁹

Üks näide EIK-i praktikast, kus EIK võtab art 6 rikkumise tuvastamisel arvesse kohtumenetluse ausust tervikuna on lahend *Bõkov vs Venemaa*, kus Bõkovi süüdistati selles, et ta kihutas V.-d tapma oma endist äripartnerit. V. aga teatas sellest FSB-le, kellega koostöös lavastati Bõkovi äripartneri surm. Mõni nädal hiljem läks V. FSB juhendamisel Bõkovile külla ning vestles temaga sellest, kuidas ta Bõkovi äripartneri ära tappis. Seejuures lindistas V. kogu nende vestlust ning seda helisalvestist kasutati hiljem Bõkovi vastu tõendamaks tema süüd tapmisele kihutamise katses. Bõkov vaidlustas EIK-i helisalvestise kasutamist tõendina kriminaalmenetluses tema vastu, kuna see oli väidetavalt vastuolus artikliga 6, kuna esiteks oli helisalvestisel kajastatud vestlus mitmetitõlgendatav ning seetõttu ebausaldusväärne ning teiseks oli selle kasutamine vastuolus enese mittesüüstamise privileegiga ning õigusega vaikida.

EIK leidis, et arvestades tõendi lubatavuse ja usaldusväärsuse hindamisel rakendatavaid ülejäänud menetlusgarantiisid ning arvestades helisalvestisel kajastuvate ütluste andmise sunniviisilisuse määra, ei olnud kohtumenetlus tervikuna vastuolus ausa kohtumenetluse nõuetega. Seda esiteks sellepärast, et peamine tõend Bõkovi süüdimõistmisel ei olnud mitte salajase pealtkuulamisega kogutud tõend, vaid V. tunnistus FSB-le, et Bõkov teda tapmisele kihutas. Tõendite hindamisel ei olnud helisalvestisel asjaolude tuvastamisel määrav roll. Lisaks oli Bõkovil võimalik kohtueelses menetluses V.-d tema antud ütluste osas küsitleda. Samuti ei rikutud Bõkovi enese mittesüüstamise privileegi, kuivõrd Bõkovil puudus ütluste andmiseks igasugune sund, ei füüsiline ega ka psühholoogiline alluvussuhtest tulenev.¹³⁰

Kriteeriume, millal võib tõdeda, et kohtumenetlus tervikuna ei ole aus, ei ole lihtne

¹²⁸ EIKo 12.01.2010, 47486/06, *A.W. Khan vs. Ühendkuningriik*, p 34.

¹²⁹ Council of Europe, European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb) 2014, p 26.
Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf (01.05.2017)

¹³⁰ EIKo 10.03.2009, 4378/02, *Bõkov vs. Venemaa*.

paika panna. Autori hinnangul ei tohiks see tähendada, et riive olemasolu korral peaks menetluse tulemus tervikuna olema teistsugune kui olukorras, kus riivet toimunud ei oleks, kuna see muudaks artiklis 6 loetletud õiguste teostamise väga keeruliseks. Pigem tuleks lähtuda kaitseõiguse teostamisel oluliste takistuste puudumisest ning seejuures hinnata iga olukorda eraldi.

Menetluse tervikuna hindamisega seondub ka üks teine EIK-i meetod art 6 riive õigustamiseks, milleks on tasakaalustavate meetmete olemasolu. See tähendab üldjoontes, et kohus tuvastab küll võimaliku art 6 rikkumise, kuid nendib, et seda tasakaalustavad mingid teised menetluse aspektid, mille tagajärjel rikkumine n-ö neutraliseeritakse. Kuigi tegemist on oma olemuselt sarnase meetmega menetluse tervikuna hindamisele, on EIK neid siiski eristanud.¹³¹

Tasakaalustavate meetmete olemasolu on EIK hinnanud kaasustes, milles süüdistataval ei ole olnud võimalust tutvuda kõikide kriminaalasja materjalidega. Lahendis *Kostovski vs Madalmaad* märkis EIK, et kui süüdistatavale ei ole antud võimalust küsitleda ise anonüümset tunnistajat, siis tunnistaja ülekuulamine üksnes politsei poolt või anonüümse tunnistaja ülekuulamine kohtuniku poolt, kes ei ole ka ise teadlik tunnistaja identiteedist, ei ole piisavad, et lugeda riive tasakaalustatuks kohtupoolsete menetlustoimingutega.¹³² Lahendis *Doorson vs Madalmaad* täpsustas EIK, et kohtu toimingud, mis võiksid tasakaalustada võimalikke artikkel 6 rikkumisi, peavad olema sellised, mis piisavalt tasakaalustavad just nende õiguste rikkumisi, mida süüdistatav ette heidab.¹³³ See tähendab, et õiguste riive ja tasakaalustavad meetmed peavad olema omavahel seotud ning meetmed peavad olema suunatud just selle konkreetse õiguse riive tagajärje kõrvaldamisele. Järelikult olukorras, kus heidetakse ette, et süüdistataval polnud võimalust kohtus tunnistajat küsitleda, oleks sobilik meede tunnistaja küsitlemine kohtu poolt, mitte näiteks asjaolu, et süüdistatavale oli tagatud tasuta õigusabi.

¹³¹ R. Goss. *op. cit.*, p 140.

¹³² EIKo 20.11.1989, 11454/85, *Kostovski vs. Madalmaad*, p 43.

¹³³ EIKo 26.03.1996, 20524/92, *Doorson vs. Madalmaad*, p 72.

Kuigi riivet tasakaalustavaks meetmeks võib teatud juhtudel pidada ka edasikaebamise võimalust, ei saa seda teha automaatselt. Selleks, et apellatsiooni või kassatsioonimenetlust lugeda riivet tasakaalustavaks meetmeks, peab sealne menetlus ise olema kooskõlas artikkel 6 nõuetega. Seega peaks apellatsioonikohus mitte ainult olema õigustatud hindama faktilisi asjaolusid ja andma olukorrale õigusliku hinnangu ning vajadusel tegema uue otsuse, vaid ka reaalselt ning põhjalikult kriminaalasja läbivaatama, sõltumata täpsest ulatusest, milles süüdistatav seda taotleb.¹³⁴

Kolmandaks ausa kohtumenetluse põhimõtte riivet õigustavaks asjaoluks on olukord, kus tõend, mille kasutamine riivab ausa kohtumenetluse põhimõtet, ei ole ainus või otsustav tõend, mille põhjal isik süüdi mõistetakse. Tõend võib ausa kohtumenetluse põhimõttega vastuolus olla kahel juhul. Esiteks on selleks olukord, kus tõend on kogutud viisil, mis on vastuolus riigisisese õigusega või EIÕK-ist tulenevate nõuetega. Teiseks on selleks olukord, kus informatsiooni tõendina esitamine toimus vastuolus riigisisese õigusega või asjaoludel, mis ei ole kooskõlas EIÕK-i nõuetega.¹³⁵

Ainsa ja otsustava tõendi reeglit selgitas EIK põhjalikult lahendis Al-Khawaja ja Tahery vs Ühendkuningriik. Al-Khawaja töötas taastusravi valdkonnas konsulteeriva arstina ning teda süüdistati seksuaalse enesemääramise vastaste süütegude toimepanemises kahe naissoost patsiendi vastu, kes viibisid väidetavalt samal ajal hüpnoosis. Üks naissoost patsientidest sooritas enne kohtuistungit enesetapu, kuid oli varasemalt andnud politseile süüteo kohta ütlusi. Kriminaalasja kohtunik leidis, et kuna teisi otseseid tõendeid selle patsiendi konsultatsioonil toimunu kohta ei ole, on ütlused süüdistuse jaoks oluline tõend ning patsiendi poolt eelmenetluses politseile antud ütlused loeti kohtuistungil ette. Kohtunik andis ka vandekohtule suunise ütlusi tõendina arvestada. EIK arutas nimetatud asjas, kas patsiendi ütluste tõendina kasutamine kujutab artikkel 6 lg 3 p d rikkumist, kuivõrd süüdistatav ei saanud ise küsitleda või lasta küsitleda süüdistuse tunnistajaid. EIK märkis, et lisaks sellele, et

¹³⁴ R. Goss. *op. cit.*, p 155.

¹³⁵ *Ibid.* pp 170-171.

tunnistaja ülekuulamata jätmiseks peab olema mõjuv põhjus, tuleb sellise tõendi kasutamisel arvestada, et nimetatud tõend ei tohi isiku süüdimõistmiseks olla ainus või otsustav.¹³⁶

Seejuures täpsustas kohus, et “otsustav” tähendab enamat kui lihtsalt tõendamisjõudu omavat või et ilma nimetatud tõendita oleks süüdimõistva otsuse tegemise tõenäosus väiksem. “Otsustavat” tuleb tõlgendada kitsendavalt kui tõendit, millel on määrav tähendus kriminaalasjas otsuse tegemisel. Selleks tuleb hinnata, kui suur tõendamisjõud on teistel tõenditel. Mida väiksem on teiste tõendite jõud, seda määravamalt tähendust saab omistada vaidlusalusele tõendile.¹³⁷

Samas on kohus leidnud ka vastupidi, et olukorras, kus tõendi kasutamine võib riivata ausa kohtumenetluse põhimõtet, kuid tõend on väga usaldusväärne ja suure tõendusjõuga, siis on vajadus teiste toetavate tõendite kogumiseks väiksem. Näiteks asjas Khan vs Ühendkuningriik peeti süüdistatav Khan ja tema kaasreisija N. lennujaamas riiki sisenedes tolliametnike poolt kinni ja otsiti läbi. Khani kaasreisijalt N.-ilt leiti suures koguses heroini, kuid Khanilt mitte, mistõttu tema suhtes süüteo menetlust ei algatatud. Paar kuud hiljem läks Khan oma tuttava B. juurde, kelle suhtes viidi läbi kriminaalmenetlust ja kelle koju oli paigaldatud pealtkuulamisvahendid. B. juures rääkis Khan, et ka tema tõi koos N.-iga suures koguses heroini riiki. Nimetatud ütluste põhjal alustati ka Khani suhtes kriminaalasja. Khan eitas esialgu oma süüd, kuid pärast seda, kui kohus luges helisalvestise Khani B. juures antud ütlustega lubatavaks tõendiks, tunnistas ta oma süüd. Kohus märkis seejuures, et ilma helisalvestiseta ei oleks võimalik Khani süüdi mõista. Khan kaebas EIK-ile, et kohus ei oleks pidanud helisalvestist tõendina lubama, kuna see oli vastuolus EIÕK art-ga 8. EIK leidis, et helisalvestise puhul on tegemist tugeva tõendiga ja oht, et see oleks ebausaldusväärne, on väga väike, mistõttu ei ole helisalvestise kui ainsa tõendi kasutamine artikkel 6 rikkumine.¹³⁸

¹³⁶ EIKo 15.12.2011, 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*.

¹³⁷ EIKo 15.12.2011, 26766/05 ja 22228/06 *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*, p 131.

¹³⁸ EIKo 12.01.2010, 52999/08 ja 61779/08, *Khan vs. Ühendkuningriik*, p-d 29-40.

Viimaseks instrumendiks, mida EIK kasutab art 6 rikkumise välistamiseks, on riive õigustamine avaliku huviga. EIK on avalikku huvi arvestanud menetluse kui terviku aususe hindamisel, leides, et selleks tuleb ühelt poolt kaaluda avalikku huvi menetluse ning konkreetse teo eest karistamise vastu ning teiselt poolt süüdistatava õiguste riivet. Avaliku huviga ei saa õigustada süüdistatava kaitseõiguste täielikku piiramist.¹³⁹

Üheks avaliku huvi osaks on EIK lugenud ka riigi julgeoleku. EIK on märkinud, et õigus tutvuda kriminaalasja toimiku või kõikide tõenditega ei ole absoluutne õigus ning nende mitteavaldamist kaitsjale õigustavad teiste isikute põhiõigused või oluline avalik huvi nagu riigi julgeolek või vajadus kaitsta tunnistajat või hoida salajas kriminaalmenetluse meetodeid, kui see on äärmiselt vajalik.¹⁴⁰

EIK ei ole riigi julgeoleku mõistet täpselt defineerinud Euroopa Inimõiguste Komisjon on märkinud, et mõistele riigi julgeolek ei ole vaja ka ammendavat definitsiooni anda, kuna see nõuab paindlikkust ning kõrgemat abstraktsuse astet ning selle täpsem sisustamine on praktika küsimus.¹⁴¹ Selleks et tagada süüdistatavale õiglane kohtumenetlus, peab kaitse õiguste piiramisega põhjustatud raskusi piisaval määral tasakaalustama kohtu poolt järgitava menetlusega.¹⁴²

3.2.3 EIÕK art 6 riive teabehankega kogutud tõendite kasutamisel

Teabehankega kogutud tõendite kasutamisel Eesti kriminaalmenetluses võib autori hinnangul kõige probleemsemaks pidada selle kooskõla võistleva kohtumenetluse ja relvade võrdsuse põhimõtetega. Võistleva menetluse ning relvade võrdsuse põhimõtet on EIK sisustanud suhteliselt sarnaselt. Asjas *Foucher vs Prantsusmaa* on EIK märkinud, et relvade võrdsus on ausa kohtumenetluse iseloomulik tunnus ning selle kohaselt peab mõlemal pooltel olema mõistlik võimalus enda seisukohti kaitsta ning

¹³⁹ EIKo 11.07.2006, 54810/00, *Jalloh vs. Saksamaa*, p 97.

¹⁴⁰ EIKo 31.03.2009, 21022/04, *Natunen vs. Soome*, p 40.

¹⁴¹ EIK taotluse nr 18601/91 vastuvõetavuse kohta, *Esbestor vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴² EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs. Eesti*, p 78.

pool ei tohi olla oluliselt ebasoodsamas olukorras võrreldes vastaspoolega.¹⁴³ Relvade võrdsus nõuab, et poolte vahel oleks aus tasakaal. Õigus võistlevale menetlusele tähendab põhimõtteliselt, et pooltel on võimalus teada ja vaielda kõikide tõendite ning väidete üle, mis on esitatud selleks, et mõjutada kohtu otsust. Õigus võistlevale kohtumenetlusele ning relvade võrdsus on tihedalt seotud ning aegajalt vaatabki EIK neid põhimõtteid koos.¹⁴⁴

Teabehankega kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina kasutamine riivab võistleva menetluse ja relvade võrdsuse põhimõtet seetõttu, et selliselt kogutud tõendid võivad olla ning teabehanke aluseks olevad korraldused ning kohtumäärused on kaetud riigisaladusega. Riigisaladust sisaldavaid teabekandjaid ei lisata kriminaaltoimikusse ning kaitsja saab küll taotleda neile juurdepääsu RSVS § 29 lg 1 ja 3 alusel, kuid juurdepääsu andmisest võib keelduda, kui see seab ohtu KrMS § 126¹⁴ punktides 2, 4, 5, 6 ja 7 sätestatud õiguste kaitse või täiesti salajase taseme riigisaladuse. Selliselt on kaitsja võimalused teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamisel oluliselt piiratumad, kui tõendite puhul, mis ei ole saadud jälitustegevuse käigus. Kaitsjale tõendite mitteavaldamist on EIK lugenud relvade võrdsuse ja võistleva menetluse põhimõtet riivavaks.¹⁴⁵ Tulenevalt EIK ja Riigikohtu praktikast peab kriminaalmenetluses tõenditega tutvumise mittevõimaldamisest tulenev õiguste riive olema tasakaalustatud kohtu kontrollivõimalusega. Nimetatud seisukohad on kohaldatavad sõltumata sellest, millises menetluses tõendid on saadud. See tähendab, et kaitsjal peab olema võimalus taotleda kohtulikku kontrolli ka teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamise puhul. Seejuures on ilmselt üheks praktiliseks küsimuseks, kui kaugelt see kohtulik kontroll ulatub.

Khalilovi ja Manko asjas on Riigikohus märkinud, et teabehankega kogutud tõendite lubatavust hinnates on kriminaalasja arutaval kohtul õigus kontrollida, kas olemas on riigi peaprokuröri otsus; kas järgitud on KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2 nimetatud

¹⁴³ EIKo 18.03.1997, 22209/93, *Foucher vs. Prantsusmaa*, p 34.

¹⁴⁴ Council of Europe, European Court of Human Rights. *op. cit.* p 21.

¹⁴⁵ EIKo 27.04.2000, 27752/95 *Kuopila vs. Soome*, p 37.

piiranguid; kas tõendina esitatud teabe kogumiseks oli halduskohtu luba ja kas teabe tõendina kasutamine on kooskõlas muude kriminaalmenetluse üldpõhimõtetega.¹⁴⁶ Otsusest võib järeldada, et kohtulik kontroll teabehanke aluseks oleva kohtumääruse või julgeolekuasutuse juhi korralduse osas piirdub vaid selle olemasolu kindlakstegemisega ning kriminaalasja arutav kohus ei pea hindama teabehanke menetluse õiguspärasust. Selline formaliseeritud lähenemine on ilmselt põhjendatud, kuna peamine süüdistatava menetlusgarantii ehk *ultima ratio* põhimõtte kohane otsustus tehakse ning seda saab kontrollida väljaspoolt teabehankeks loa andmise menetlust. Selliselt on autori hinnangul kaitse piiratud võimalus tutvuda teabehanke aluseks olevate dokumentidega piisavalt tasakaalustatud kohtu kontrollivõimalusega.

Teiseks võiks ausa kohtumenetluse põhimõttega vastuolus olla menetluse mitte-eesmärgipärane kasutamine. Eelkõige peab autor silmas ohtu, et teabehanget kasutatakse süüteomenetluse eesmärkide saavutamiseks. EIK-i ega Riigikohtu praktikast ei tulene, et väljaspool süüteomenetlust kogutud teabe kasutamine oleks iseenesest ausa kohtumenetluse põhimõttega vastuolus. Riigikohus on märkinud, et üldjuhul ei ole keelatud kasutada kriminaalmenetluses tõendina selliseid tõendeid, mis on kogutud mingis muus menetluses. Erandina võib menetleja kriminaalmenetlusevälise toiminguga kogutud tõendi kasutamine olla lubamatu siis, kui selle saamisel ei ole järgitud tõendite kogumise üldtingimusi või teatud kriminaalmenetluslikke garantiisid, näiteks PS § 22 lg-st 3 ja KrMS § 34 lg 1 p-st 1 tulenevat õigust mitte olla sunnitud aitama kaasa enda või oma lähedaste poolt toime pandud kuriteo tõendamisele.¹⁴⁷

Teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamine mõjutab negatiivselt süüdistatava enesemittesüüstamise privileegi, kuna selle käigus võidakse kasutada isiku poolt jälitustegevusest teadmata antud süüstavaid ütlusi tõendina tema vastu. Selliselt on süüdistatava enesemittesüüstamise privileegi riive sarnane jälitustoimingutega kaasnevale riivele. Samas toimub teabehange JAS alusel haldusmenetluses ning

¹⁴⁶ RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16, p 25.

¹⁴⁷ RKKKo 10.03.2011, 3-1-1-116-10, p 8.

arvestades, et JAS-is ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse ka haldusmenetluse seaduse sätteid võib tekkida küsimus, ega teabehankega kogutud tõendite puhul pole enesemittesüstamise privileegi riive haldusmenetluses kehtiva kaasaaitamiskohustuse tõttu intensiivsem kui jälitustoimingute puhul. Autori hinnangul see nii ei ole. Arvestades teabehanke olemust ehk teabe varjatud kogumist, ei saa kaasaaitamiskohustus selle käigus rakenduda, kuna isikul ei ole võimalik aidata teadlikult kaasa menetlusele, mille toimumise kohta tal informatsioon puudub. Seega ei riiva teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamine isiku enesemittesüstamise privileegi rohkem, kui jälitustoimingutega tõendite kogumine.

Siiski tuleks arvestada Riigikohtu väljendatud seisukohaga, mille kohaselt ei ole õigusriiklikkuse ja ausa kohtumenetluse põhimõttest tulenevalt võimalik pidada õigeks seda, et menetleja rikub menetlustoimingut tegema asudes menetlusõigust teadlikult ja tahtlikult põhjendusega, et rikkumine pole oluline.¹⁴⁸ Kuigi nimetatud seisukoht kohaldub eelkõige kriminaalmenetluse toimingute kohta, võiks sellise mudeli kaudu põhimõtteliselt hinnata ka seda, kas kriminaalmenetlusevälist menetlust on teadlikult ja tahtlikult kasutatud süüteomenetluse eesmärkide saavutamiseks, kuivõrd selline tegevus ei ole kooskõlas seaduslikkuse põhimõttega. Seejuures sobiks hindamiskriteeriumiks taas legaliteedipõhimõte ning teabehanke teadliku ja tahtlikku eesmärgipäratut kasutamist võiks jaatada olukorras, kus kriminaalmenetlus on jäetud alustamata põhjusel, et tõendeid on võimalik saada teabehanke käigus.

Kokkuvõttes siiski ei saa autori hinnangul pidada teabehankega kogutud tõendite kasutamist ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumiseks iseenesest, kui sellega ei kaasne täiendavalt mõne EIÕK artiklis 6 nimetatud õiguse rikkumist. Autori hinnangul ei ole teabehankega kogutud tõendite kasutamisega kaasnev ausa kohtumenetluse põhimõtte riive märkimisväärselt erinev kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega kaasnevatest riivetest. Erisusena tuleks siiski silmas pidada, et teabehanget ei oleks teadlikult ja tahtlikult kasutatud süüteomenetluse eesmärkide

¹⁴⁸ RKKKo 29.12.2006, 3-1-1-97-06, p 31.

saavutamiseks, kuna sellisel juhul oleks teabehankega kogutud teabe kriminaalmenetluses kasutamise vastavus ausa kohtumenetluse põhimõttele kaheldav.

KOKKUVÕTE

Autori eesmärgiks käesoleva tööga oli uurida, mis on teabehange, kuidas käib selle käigus kogutud teabe kasutamine kriminaalmenetluses tõendina ning kuidas on selliste tõendite kasutamine kooskõlas kriminaalmenetluse põhimõtetega.

Teabehanke puhul on tegemist teabe kogumisega julgeolekuasutuste seaduse alusel riigi julgeoleku tagamiseks ja põhiseadusliku korra kaitseks ning julgeolekupoliitika kujundamiseks ehk julgeolekuasutuste tegevust nii kuritegude tõkestamisel, vastuluure käigus kui ka luures. Üheks võimaluseks teavet koguda on julgeolekuasutuste poolt teabehanketoimingute läbiviimine JAS §-des 25 ja § 26 nimetatud volituste alusel. Olemuslikult on selline tegevus sarnane jälitustoimingutele, kuna selle käigus kogutakse teavet isikute kohta varjatult, piirates isiku õigust sõnumi saladusele ja kodu, perekonna- või eraelu puutumatusel.

Erinevalt kriminaalmenetlustlikest jälitustoimingutest, on teabehankel siiski eelkõige preventiivne, mitte sanktsioneeriv iseloom, kuivõrd teabe kogumine on suunatud tuleviku sündmuste prognoosimisele ning kuritegevuse ennetamisele. Samuti, kuna teabehanke puhul ei ole tegemist kriminaalmenetluse kohtueelse menetluse staadiumiga, ei saa teabehanke eesmärk iseenesest olla tõendusteabe kogumine kriminaalmenetluseks isegi, kui KrMS § 63 lg 1¹ annab võimaluse selliselt kogutud teavet hiljem kriminaalmenetluses tõendina kasutada.

Teabehanget võib preventiivse iseloomu ning ohutõrje mudeli kasutamise poolest pidada pigem sarnaseks korrakaitsemenetlusele. Autori hinnangul on teabehanget võimalik korrakaitsestest jälitustoimingutest võimalik eristada lähtuvalt ohu abstraktsusest ning kaitseobjektist. KrMS § 126³ lg 3 kohaselt on kuriteo tõkestamise eesmärgil jälitustoimingute tegemine võimalik, kui on põhjendatult alust arvata, et isik paneb toime kuriteo. Teabehanke puhul võivad julgeolekuasutused koguda kõikvõimalikku teavet, millest kõik ei peagi viitama konkreetsele kuriteole. Samuti ei erista JAS ohugradatsioone selliselt nagu korrakaitseseadus, mistõttu ohu olemasolu julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale ei sõltu nii palju tõenäosusest ning ajalisest

kriteeriumist ning ohtu JAS tähenduses saab käsitleda laiemalt, kui korrakaitseesaduses. Samuti on korrakaitseõiguse puhul kaitseobjektiks avalik kord, samas kui julgeolekuasutuste tegevuse põhieesmärk on JAS kohaselt riigi julgeoleku ning põhiseadusliku korra kaitse. Põhiseadusliku korda võiks lugeda avaliku korra osaks, mille moodustavad õigusnormid, mis on suunatud lisaks üksikisikute kaitsele ka riigi kui terviku kaitsele. Seega ei ole iga avaliku korra rikkumine veel põhiseaduslikku korda ohustav, kuid iga oht põhiseaduslikule korrale kujutab endast ohtu ka avalikule korrale.

Teabehankega tegeleb Kaitsepolitseiamet põhiseadusliku korra kaitseks eelkõige kuritegude tõkestamisel ning vastuluures ja riigisaladuse kaitsel. Teabeamet tegeleb teabehankega luures ja vastuluures.

KrMS § 63 lg-ga 1¹ ei loodud eraldi tõendiliiki, vaid see säte kirjeldab üksnes menetlustoimingut, kuidas JAS alusel kriminaalmenetluse väliselt kogutud teavet kriminaalmenetluses kasutada. Teabehankega kogutud teave on seega informatsioon, mida on selle tõendina kasutamiseks vaja kajastada mingis KrMS § 63 lg-s 1 loetletud tõendivormis. Riigikohus on pidanud tõendina lubatavaks teabehanketoimingute kokkuvõtteid, mis on vormistatud sarnaselt jälitustoimingu protokollile. Kuigi JAS kohaselt ei ole teabehanketoimingute kokkuvõtte koostamine kohustuslik, on autori hinnangul mõistlik, et teabehanke tulemused on kajastatud ka dokumentaalsel kujul sarnaselt jälitustoimingu protokollile, kuivõrd see muudab lihtsamaks tuvastamise, kas teave saadi seaduslikult ja kust see pärineb ning otsustada selle teabe vastavuse üle KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2 nimetatud piirangutele.

KrMS § 126¹ lg-s 2 nimetatud piirang sätestab *ultima ratio* põhimõtte, mille kohaselt on jälitustoimingu tegemine lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve. Teabehanke puhul rakendub *ultima ratio* põhimõte sisuliselt kahel korral. Esmalt kohustab JAS julgeolekuasutusi hindama teabehanketoimingute tegemisel nende proportsionaalsust ning seejuures andma hinnangu ka valitud toimingu mõõdukusele. Seejärel tuleb riigi peaprokuröri kriminaalmenetluses otsustada, kas teabehankega kogutud teabe kasutamine süüteomenetluse eesmärkide täitmiseks on

hädavajalik. Riigikohus on märkinud, et selleks peab riigi peaprokurör hindama, kas samasugust teavet oleks võimalik koguda KrMS alusel tehtavate uurimistoimingutega.

Arvestades, et otsustatakse teistsugusel eesmärgil läbiviidud menetluses kogutud tõendite kasutamise üle, võivad ka tõendina esitamise otsuse juures *ultima ratio* põhimõtte kohaselt hinnatavad kriteeriumid olla autori hinnangul mõnevõrra erinevad, kui jälitustoimingu puhul. Autori hinnangul on teabehankega kogutud teabe tõendina esitamisel võimalik *ultima ratio* põhimõtet alternatiivselt sisustada ka selliselt, et hinnata tuleks, kas tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei olnud võimalik või oli oluliselt raskendatud teabehanke toimingute tegemise ajal. See tähendab, et *ultima ratio* põhimõttega ei oleks kooskõlas olukord, kus uurimisasutusele oli teada kuriteo ajend ja alus, mistõttu oleks olnud võimalik kriminaalmenetluse toimingutega tõendite kogumine, kuid otsustatati viia läbi üksnes teabehange. Selline tõlgendus muudaks keerukamaks teabehanke ärakasutamise kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamiseks.

Teises peatükis uuris autor, kuidas toimub julgeolekuasutuste poolt kogutud teabe tõendina kasutamine teiste riikide kriminaalmenetluses ning mida on teiste riikide õiguskirjanduses probleemseks peetud. Autor uuris teabehankega kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina kasutamist Madalmaade Kuningriigis, Sloveenia Vabariigis ja Ameerika Ühendriikides. Autori hinnangul ei olnud nimetatud riikide õiguses teabehankega kogutud teabe kasutamine süüdistatava õiguste vaatepunktist oluliselt paremini reguleeritud kui Eestis. Samas nähtus, et kõikides nimetatud riikides oli üheks keskseks probleemiks küsimus sellest, et ega menetlust, mis on mõeldud riigi julgeoleku kaitseks teabe kogumiseks ei kasutataks kriminaalmenetluse jaoks tõendite kogumise otstarbel.

Kolmandas peatükis hindas autor teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamise regulatsiooni kooskõla kriminaalmenetluses kehtiva legaliteedi- ning ausa kohtumenetluse põhimõttega. Autori hinnangul ei ole KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt teabehankega kogutud tõendite kasutamine vastuolus legaliteedipõhimõttega, kuna nimetatud põhimõtetest ei saagi tuletada piirangut tõendite kasutamisele. Siiski on tegemist põhimõttega, mis mõjutab oluliselt just Kaitsepolitseiameti tööd. Olukorras, kus vastuluure või JAS alusel kuritegude tõkestamise käigus saab

Kaitsepolitseiametile teatavaks kuriteole viitav teave, mille kohtueelne uurimine on Kaitsepolitseiameti pädevuses, on kriminaalmenetluse alustamine kohustuslik. See aga ei välista paralleelselt teabehanke läbiviimist. Olukorras, kus kriminaalmenetluse alustamine on tulenevalt legaliteedipõhimõttest kohustuslik, ei tohiks autori hinnangul olla enam teabehankega kogutud tõendite kasutamine *ultima ratio* põhimõtte alusel lubatav.

Teiseks hindas autor teabehankega kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina kasutamise kooskõla ausa kohtumenetluse põhimõttega ja leidis, et sellega kaasneb võistleva kohtumenetluse ja relvade võrdsuse põhimõtte riive, kuna selliselt kogutud tõendid võivad olla ning teabehanke aluseks olevad korraldused ning kohtumäärused on kaetud riigisaladusega. Selliselt on ausa kohtumenetluse põhimõtte riive võrreldav jälitustoimingutega kaasnevale riivele, kuid sarnaselt jälitustoimingutega kaasnevale riivele on see tasakaalustatud kohtu kontrollivõimalusega kriminaalasja lahendamisel. Samuti on jälitustoimingutega kaasneva riivega võrreldav teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamisega kaasnev enesemittesüüstamise privileegi riive. Kuigi teabehankele kohaldatakse lisaks JAS-ile ka haldusmenetluse seaduse sätteid ei saa teabe varjatud kogumisel JAS § 25 ja § 26 alusel kohalduda kaasaaitamiskohustus.

Seega, kuigi ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumist peab EIK hindama võttes arvesse konkreetse juhtumi asjaolusid, on autori hinnangul, arvestades EIK-i praktikas kujunenud ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumise tuvastamise kriteeriume, ebatõenäoline, et teabehankega kogutud teabe tõendina kasutamisega iseenesest kaasneks artikkel 6 rikkumine. Siiski leidis autor, et ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumine võiks kõne alla tulla olukorras, kus teabehanget on teadlikult ja tahtlikult kasutatud süüteomenetluse eesmärkide saavutamiseks.

INFORMATION COLLECTED BY THE SECURITY AUTHORITIES AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

In 2012, a provision was added to the Code of Criminal Procedure according to which submission of information collected pursuant to the Security Authorities Act as evidence in criminal proceedings shall be decided by the Prosecutor General taking into account the restrictions specified in § 126¹ lg 2 and § 126⁷ lg 2 of the Code of Criminal Procedure. Hence, the legislator made it clear that information collected by the security authorities, such as Estonian Internal Security Service and Information Board, can be used as evidence in criminal proceedings.

While the Supreme Court has noted that in principle it is possible to use information gathered in a procedure with different objectives than those of criminal procedure as evidence in criminal proceedings, it is still largely unclear how information collected by the security authorities can be used as evidence in criminal proceedings. Since § 63 lg 1¹ of the Code of Criminal Procedure has come to an effect, there has not been much discussion on its impact. The first public court decision where the procedure was openly debated was the decision of the Supreme Court's Criminal Chamber in a case no 3-1-1-101-16 in which two people, Khalilov and Manko, were accused of financing and supporting of activities directed at terrorism.

The security authorities collect information mainly by covert means, which makes its operations very similar to criminal surveillance activities. However because the objective, legal basis and procedural safeguards of these operations are completely different, the author found it necessary to research whether using information collected by security authorities as evidence conforms to the principles of criminal proceedings including the principle of legality and right to a fair trial. Although there are many ways in which the security authorities can obtain information (e.g by the authority authorized for such purpose or by a person recruited for co-operation) the author focused the current thesis strictly on information collection directly by the security authority according to Security Authorities Act § 25 and § 26.

The hypothesis of this thesis is that even though using information collected by security authorities as evidence infringes the principle of adversarial procedure, the

accused's procedural safeguards are sufficiently ensured so that the right to a fair trial is not violated.

First, the author examined what is the covert collection of information by security authorities, when can it be conducted and what is the procedure for using information gathered in such way as evidence in criminal proceedings. This was necessary to later identify the possible legal problems arising from such procedure and how these problems are balanced. The author has based her research on the current legal framework in Estonia, which was systematically interpreted in accordance with the legal literature, the Khalilov and Manko court case, and the Estonian court practice in similar cases.

The author found that this type of collection of information is inherently similar to surveillance activities because it infringes the subjects right to confidentiality of messages and right to inviolability of the home, family or private life. However, information collection by security authorities differs from surveillance activities because it is mainly preventative procedure as it is used to predict and prevent future crime, with no aim of sanctioning. Because of its preventative nature, the author finds it more closely related to law enforcement procedures.

§ 63 lg 1¹ of the Code of Criminal Procedure does not create a new form of evidence. The provision only describes the procedure of how the information collected outside the criminal proceedings can be used as evidence in criminal proceedings. Therefore if the information collected by the security authorities is to be used as evidence, it must be in a form listed in § 63 lg 1¹ of the Code of Criminal Procedure, such as documents, photographs, films or other data recordings. Even though the Security Authorities Act does not state that the information collection operation must be documented in a similar way to reports on surveillance activities, the author is of opinion that if the procedure and results of information gathering are presented as a document, it would make it easier to examine if the information was gathered legally, where it originates, and if using it is in accordance with the limitations specified in § 126¹ lg 2 and § 126⁷ lg 2 of the Code of Criminal Procedure.

Taking into account the limitation set in § 126¹ lg 2 of the Code of Criminal Procedure, using information collected by security services as evidence is permitted if the collection of data by other activities or taking of evidence by other procedural acts

is impossible, is impossible on time or if this may damage the interests of the criminal proceedings. This rule is also known as the principle of ultima ratio. It should be considered that the ultima ratio principle, in this case, isn't being used to assess the necessity to invade a person's privacy as is the case in criminal surveillance activities. Rather it is applied to assess the necessity of using information which was collected by invading person's privacy as evidence. In the author's opinion, the ultima ratio principle could, therefore, be interpreted so that it requires authorities to assess whether it was possible to collect evidence in criminal proceedings at the time when security authorities were collecting information, rather than the possibility of collecting evidence after the information is already in the hands of Prosecutor General. This kind of interpretation would make it more difficult to abuse information gathering by security authorities in the interests of criminal proceedings.

In the second chapter, the author researches how information gathered by security authorities are used as evidence in criminal proceedings in other countries, namely in the Netherlands, Slovenia and the United States of America. The author tried to examine what are the challenges that other countries face with their regulations, based on legal literature and court practice, so that to assess the Estonian regulation in the light of these challenges. The author concluded that regulations in named countries governing the use of information gathered by security authorities as evidence in criminal proceedings are from the perspective of the accused not remarkably better than in Estonia. However, it appeared that one of the central challenges that all these countries had addressed was the question of how to prevent the abuse of power by security services.

In the first part of the final chapter, the author examined relevant principles of criminal proceedings, and whether the current legal framework for using information collected by the security authorities is consistent with these principles. Firstly, the author explained how the principle of legality affects the use of information gathered by security services. In the authors opinion the use of information as evidence according to § 63 lg 11 of the Code is consistent with the principle of legality because restrictions to the use of information as evidence cannot be deduced from this principle. However, from the moment when initiating criminal proceedings becomes obligatory according to the principle of legality, using information gathered by

security services as evidence should not be permitted due to the principle of ultima ratio.

In the second part of the final chapter, the author examined if the regulations governing the use of information collected by security authorities as evidence in criminal proceedings are consistent with the right to a fair trial. The author assessed possible problems in current regulation according to the criteria developed in the case law of the ECHR to examine if using information gathered by security authorities as evidence can potentially violate article 6 of the ECtHR. In the author's opinion, using information gathered by security authorities as evidence infringes the principles of adversarial proceedings and equality of arms, because the evidence gathered in such a manner can be classified, and the security authorities' orders and court orders, on the basis of which the information gathering is being done, are classified. As such, the intensity of the infringement of the right to a fair trial is similar to that arising from criminal surveillance. Similarly to the criminal surveillance, the limitations to the defense's right caused by nondisclosure of all materials during the proceeding are counterbalanced by the procedures followed by the judicial authorities.

In conclusion, even though the infringement of the right to a fair trial must be assessed taking into account the circumstances of an individual case, the author is of an opinion that using information gathered by security authorities as evidence in criminal proceedings cannot in itself be considered a violation of the right to a fair trial if it does not affect any additional rights set in article 6 of ECtHR. However, the author found that a violation of the right to a fair trial could be considered in cases where the procedure of collecting information by security services has been intentionally used to achieve the goals of criminal proceedings.

/signature/

Karmen Pähkla

LÜHENDID

AIVD – Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
BVD – Binnenlandse Veiligheidsdienst
EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK – Inimõiguste- ja põhivabaduste kaitse konventsioon
FBI – Federal Bureau of Investigation
FISA – Foreign Intelligence Surveillance Act
JAS – julgeolekuasutuste seadus
KAPO – Kaitsepolitseiamet
KaRS – karistusseadustik
KorS – korrakaitse seadus
KrMS – kriminaalmenetluse seadustik
KrMSK – kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne
MIVD – Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
PS – Eesti Vabariigi põhiseadus
PõhiSK – põhiseaduse kommenteeritud väljaanne
RKHKo – Riigikohtu halduskolleegiumi otsus
RKKKm – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrus
RKKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus
RKPSJKo – Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium
RSVS – riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus
SOVA - Slovenska obveščevalno-varnostna agencija
TlnRKo – Tallinna ringkonnakohtu otsus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Aedmaa, A. Avaliku korra kaitse Eesti õigusruumis. *Juridica* VII/2004, lk 500.
2. Aule, K. Riigisaladus – kas „salajane õigus“? Informatsioonivabaduse loomulikust piirist. *Juridica* V/2002.
3. Ballin, H. *Anticipative Criminal Investigation. Theory and Counterterrorism Practice in the Netherlands and the United States*. Utrecht University Repository, 2012.
4. Bigo, D., Carrera, S., Hernanz, N., Scherrer, A. *National Security and Secret Evidence in Legislation and before the Courts: Exploring the Challenges*. European Union, 2014. Arvutivõrgus:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509991/IPOL_STU\(2014\)509991_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509991/IPOL_STU(2014)509991_EN.pdf) (01.05.2017)
5. Coster van Voorhout, J.E.B. Intelligence as legal evidence. Comparative criminal research into the viability of the proposed Dutch scheme of shielded intelligence witnesses in England and Wales, and legislative compliance with Article 6 (3) (d) ECHR. *Utrecht Law Review*, vol 2, issue 2, 2006.
6. Evidence Obtained Pursuant to Foreign Intelligence Surveillance Act Could Be Used for Domestic Criminal Prosecution. *The Computer & Internet Lawyer*. Vol 24, 2017.
7. Goss, R. *Criminal fair trial rights. Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Hart Publishing 2014.
8. Greer, S. *The European Convention on Human Rights. Achievements, Problems and Prospects*. Cambridge University Press 2006.
9. Heldna, E. Julgeolekuasutuste kogutud informatsiooni kasutamine kriminaalmenetluses ja jagamine uurimisasutustega. *Juridica* X/2016, lk 726.
10. Jaanimägi, K. Politsei sisemise rahu tagajana. *Juridica* VII/2004, lk 459
11. Jäätma, J. Ohutõrjeõigus politsei- ja korrakaitseõiguses: kooskõla põhiseadusega. Doktoritöö. Tartu Ülikooli kirjastus 2015.
12. Kergandberg, E. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. *Juridica* IX/2000.
13. Kergandberg, E., Sillaots, M. *Kriminaalmenetlus*. Tallinn: Juura 2006.

14. Kruusamäe, M., Reinthal, T. Jälitustegevuse kohtulik kontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. 2013 Tartu.
15. Laaring, M. Eesti korrakaitseõigus ohuennetusõigusena. Doktoritöö. Tartu Ülikooli kirjastus 2015.
16. Laos, S. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. Akadeemia 2008/11.
17. Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.
18. Lott, A. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Kohtupraktika analüüs. 2015 Tartu.
19. Manget, F. F. Intelligence and the criminal law system. Stanford Law and Policy Review. Vol. 17:411.
20. Narits, R. Schneider, H. PõhiSK preambul/ p 14. - E.-J. Truuväli, et al (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj. Veebiväljaanne. Tartu Ülikool 2012. Arvutivõrgus: <http://pohiseadus.ee> (01.05.2017); J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010.
21. Pikamäe, P., Kergandberg, E. (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud vlj. Tallinn: Juura 2012.
22. Završnik, A. Blurring the Line between Law Enforcement and Intelligence: Sharpening the Gaze of Surveillance? Journal of Contemporary European Research, Vol 9. Issue 1.
23. Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj. Veebiväljaanne. Tartu Ülikool 2012.

KASUTATUD NORMATIIVMATERJAL

24. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 29.06.2012, 2.
25. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2000, 11, 57.
26. Kaitseministri 07.05.2001. a määrus nr 37-TS-01 Teabeameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid. - RTL 2001, 58, 816.

27. Siseministri 06.06.2001. a määrus nr 76 Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. - RTL 2001, 70, 945... RT I, 07.02.2013, 9.
28. Siseministri 06.06.2001. a määrus nr 76 Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. - RTL 2001, 70, 945... RT I, 07.02.2013, 9.
29. Kaitseministri 03.07.2001. a määrus nr 19 Teabeameti teabetoimikute pidamise ja säilitamise kord. - RTL 2001, 85, 1176.
30. Vabariigi Valitsuse 20.12.2007. a määrus nr 262 Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord. - RT I 2007, 73, 449... RT I, 22.11.2016, 14.
31. Wetboek van Strafvordering. Arvutivõrgus:
<http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2017-03-01#BoekTweede>
(01.05.2017).
32. Siseministri 29.10.2014 määrus nr 46 Kaitsepolitsei ameti põhimäärus.- RT I, 07.11.2014, 1... RT I, 15.02.2017, 6.
33. Zakon o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji. Uradni list RS, št. 81/06. Arvutivõrgus: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-3534?sop=2006-01-3534> (01.05.2017)
34. Julgeolekuasutuste seadus. - RT I 2001, 7, 17...RT I, 17.12.2015, 39.
35. Korrakaitse seadus. - RT I, 22.03.2011, 4... RT I, 02.12.2016, 6.
36. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. - RT I 2007, 16, 77... RT I, 04.11.2016, 4.
37. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166... RT I, 31.12.2016, 46.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Eesti kohtupraktika:

38. RKKKo 10.03.2011, 3-1-1-116-10.
39. RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16.
40. RKKKo 28.02.2007, 3-1-1-105-06.

41. RKKKo 29.12.2006, 3-1-1-97-06.
42. RKKKo 14.04.2010, 3-1-1-19-10.
43. RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14.
44. RKKKo 07.04.2014, 3-1-1-22-14.
45. RKKKo 22.09.2010, 3-1-1-60-10.
46. RKKKm 16.12.2014, 3-1-1-68-14.
47. RKKKm 23.02.2017, 3-1-1-112-16.
48. RKHKo 26.03.2009, 3-1-1-5-09.
49. RKHKo 08.04.2015, 3-3-1-9-15.
50. RHKHm 02.11.2016, 3-3-1-33-16.
51. RKPSJKo 14.04.2003, 3-4-1-4-03.
52. RKPSJKo 20.03.2014, 3-4-1-42-13.
53. TlnRko 16.06.2015, 3-12-983.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika:

54. EIK taotluse nr 18601/91 vastuvõetavuse kohta, *Esbester vs. Ühendkuningriik*.
55. EIKo 27.02.1980, 6903/75, *Deweer vs. Belgia*.
56. EIKo 20.11.1989, 11454/85, *Kostovski vs. Madalmaad*.
57. EIKo 23.02.1994, 16757/90, *Stanford vs. Ühendkuningriik*.
58. EIKo 28.10.1994, 14310/88, *Murray vs. Ühendkuningriik*.
59. EIKo 26.03.1996, 20524/92, *Doorson vs. Madalmaad*.
60. EIKo 18.03.1997, 22209/93, *Foucher vs. Prantsusmaa*.
61. EIKo 27.04.2000, 27752/95 *Kuopila vs. Soome*.
62. EIKo 11.07.2006, 54810/00, *Jalloh vs. Saksamaa*.
63. EIKo 10.03.2009, 4378/02, *Bõkov vs. Venemaa*.
64. EIKo 31.03.2009, 21022/04, *Natunen vs. Soome*.
65. EIKo 12.01.2010, 47486/06, *A.W. Khan vs. Ühendkuningriik*.
66. EIKo 12.01.2010, 52999/08 ja 61779/08, *Khan vs. Ühendkuningriik*.
67. EIKo 18.05.2010, 26839/05, *Kennedy vs. Ühendkuningriik*
68. EIKo 15.12.2011, 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik*.

69. EIKo 06.03.2012, 59577/08, *Leas vs. Eesti*.

Välisriikide kohtupraktika:

70. The United States District Court for the Northern District of Illinois Eastern Division. Order no 09 CR 830-4. *United States of America vs. Ilyas Kashmiri, et al.*

MUUD KASUTATUD ALLIKAD

71. A. Sinisalu. Julgeolek kui põhiõiguste tagamise eeldus. Eesti 34. õigusteadlaste päevade ettekande teesid.
Arvutivõrgus:<http://media.voog.com/0000/0038/9691/files/34Sinisalu.pdf>
(01.05.2017)
72. Council of Europe, European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb) 2014.
Arvutivõrgus:http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_EN_G.pdf (01.05.2017)
73. European Union Agency for Fundamental Rights. Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU. Mapping Member States' legal frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.
Arvutivõrgus: <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/surveillance-intelligence-services> (01.05.2017).
74. Julgeolekuasutuste seaduse seletuskiri 359 SE I.
75. Kaitsepolitsei aastaraamat 2015.
76. Korrakaitse seaduse eelnõu seletuskiri SE 49.
77. Korrakaitse seaduse muutmise ja rakendamise seaduse eelnõu seletuskiri SE 424.
78. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 286 SE.

79. Õiguskantsleri analüüs erakorraliseks seisukorraks valmistumise õiguse kohta. 02.12.2013. Arvutivõrgus:
http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_erakorraliseks_seisukorraks_valmistumise_oiguse_analuus.pdf
(01.05.17)
80. Õiguskantsleri arvamus julgeolekuasutuste seaduse ning politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsusele 24.07.2015 nr 18-2/150881/1503270.
81. Prokuratuuri 28.02.2017 nr RP-6-8/17/70-(1) vastus autori selgitustaotlusele. (Autori valduses.)
82. Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni ülevaade erikomisjoni tegevusest perioodil 11.05.2015 – 13.06.2016.
83. Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus RKKKo 10.04.2017, 3-1-1-101-16 kohta.
84. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse eelnõu seletuskiri 1054 SE I.
85. Advokaadibüroo Sorainen. Julgeolekuasutuste tegevuse regulatsiooni võrdlev analüüs. Siseministeerium 2017.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Karmen Pähkla

sünnikuupäev: 11. august 1993

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Teabehankega kogutud tõendid kriminaalmenetluses”

mille juhendajad on LL.M Madis Ernits ja Mag.Iur Martin Purre.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 2. mai 2017